МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Методичні рекомендації

Київ – 2023

УДК 343.985:343.71

Авторський колектив:

Тичина Д. М., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (НАВС); **Антощук А. О.,** кандидат юридичних наук, доцент (НАВС); **Замула Б. А.** – доктор філософії, заступник начальника – начальник слідчого відділу Святошинського УП ГУНП в м. Києві; **Люлін В. О.**, науковий співробітник (НАВС); **Дякін Я.О.**, науковий співробітник (НАВС).

Рецензенти:

Вознюк А.А. – доктор юридичних наук, професор, завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності;

Пилипенко Д.О. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 22 листопада 2023 року (протокол № 14)

Запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України [Текст]: метод. реком. / Д. М. Тичина, А. О. Антощук, В. О. Люлін та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 68 с.

У методичних рекомендаціях запропоновані наукові основи кримінологічної методики запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водопровідно-каналізаційного господарства, що ґрунтується на кримінально-правових (відповідно до систематизованих статей Кримінального кодексу України) і кримінологічно значущих (стан, тенденції, детермінанти, особа правопорушника) критеріях, зв'язок яких у процесі діяльності правоохоронних органів та їх взаємодії з контрольно-ревізійними суб'єктами, визначає специфіку запобігання на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях за допомогою гласних (процесуальних) і негласних (оперативно-розшукових) засобів і методів.

Методичні рекомендації призначені для використання в діяльності слідчих, дізнавачів, спеціалістів-криміналістів Національної поліції України, прокурорів, суддів й адвокатів, а також у підготовці здобувачів вищої освіти в галузі права та системі підвищення кваліфікації поліцейських.

УДК 343.985:343.71

© Національна академія внутрішніх справ, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....4

1. Стан та тенденції кримінальних правопорушень на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства.....6

2. Характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства україни 15

3. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства..... 31

4. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства 37

5. Заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства 43

7. Взаємодія правоохоронних органів та інших суб’єктів запобігання кримінальним правопорушенням на об’єктах водопровідно-каналізаційного господарства 56

Висновки 61

Список використаних джерел 66

ВСТУП

Водопровідно-каналізаційне господарств України (далі – ВКГ України) є однією з найважливіших систем життєзабезпечення, органічною частиною сучасних міст і поселень, без яких неможливе їх існування та розвиток, до якого входять підприємства водопостачання та водовідведення (водопровідно-каналізаційні підприємства) як складова частина житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ) міст і селищ. ВКГ забезпечує населення та організації питною водою та поряд з цим здійснюють відведення стоків з каналізаційних об'єктів за межі міських територій. З розвитком міст стає досить складною технічною системою, експлуатація якої потребує глибоких інженерних знань, а також знань з питань економіки господарської діяльності цієї галузі.

Сьогодні практично немає постійного джерела фінансування, насамперед коштів на реконструкцію або будівництво систем водопостачання та водовідведення, а значна частина споруд ВКГ відпрацювала нормативний термін і потребує оновлення, зокрема заміни застарілого обладнання, капітального ремонту мереж водопроводу, що підприємства ВКГ можуть здійснити лише за рахунок надходжень за надані послуги. Такий стан та тенденції в умовах воєнного стану, і постійних пошкоджень унаслідок обстрілів підприємств водопостачання й водовідведення, нажаль зумовлюють збільшення криміногенних явищ та процесів у ВКГ.

Аналіз криміногенної обстановки засвідчує, що упродовж останніх років (2015–2021 рр.) кількість кримінальних протиправних діянь у ВКГ сфері залишається достатньо високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких в частині розмірів заподіяної ними шкоди – 19752 (у 2015 р. зареєстровано 1,8 тис. кримінальних правопорушень, 2016 р. – 2,2 тис., 2017 р. – 2,0 тис., 2018 р. – 2,5 тис., 2019 р. – 2,1 тис., 2020 р. – 2,4 тис., 2021 – 2,8 тис) [[1]]. Нажаль, облікувати кримінальні правопорушення у 2022 р. не виявляється можливим, а от у 2023 р. такий показник сягнув +31,2 % і становив 3,7 тис кримінальних правопорушень у сфері ВКГ. Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у сфері ВКГ переважають кримінально-протиправні посягання вчинені шляхом крадіжок (23 %), шахрайства (5 %), привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %), проти довкілля шляхом порушення охорони надр, вод і морів (14 %), умисне знищення або пошкодження об'єктів ВКГ (4 %). Однак, латентність кримінальних протиправних дій у сфері ВКГ складає близько 90 %.

У зв'язку з тривалим реформуванням комунальної галузі з надання публічних послуг, що проходить в умовах економічної нестабільності та

[1] Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.; Економічна статистика. *Державна служба статистики*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua.

воєнного стану спостерігається зростання кримінальних протиправних діянь вчинених особами, які займають службове становище на об'єктах ВКГ виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції (74 %). І хоча, кількість виявлених правоохоронцями України організованих груп і злочинних організацій скоротилася з 185 до 135 (–27,0 %), а в наступні роки зросла до 499, тобто в 3,7 рази порівняно з показником 2015 р. (особливо інтенсивне збільшення цього показника спостерігалося у 2017 р. (+54,4 %), 2018 р. (+37,1 %), 2020 р. (+28,7 %) та 2021 р. (+32,4 %)), керуючий персонал ВКГ (директор, заступник, бухгалтер, начальники дільниць та ін.) в умовах воєнного стану пристосовуються до системи функціонування ВКГ й контрольно-наглядових форм ревізійних органів, розширивши корупційні схеми шляхом удосконалення способів вчинення й приховування розкрадань, у тому числі з використанням «тіньових» схем, фіктивних підприємств тощо.

Вказане зумовило необхідність підготовки пропонованих методичних рекомендацій, які на думку авторського колективу, слугуватимуть запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ, з виокремленням кримінально-правових і кримінологічно значущих критеріїв, зв'язок яких у процесі діяльності правоохоронних органів визначає специфіку застосування кримінологічних заходів впливу.

1. СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА

ВКГ України є однією з найважливіших систем життєзабезпечення, органічною частиною сучасних міст і поселень, без яких неможливе їх існування та розвиток, до якого входять підприємства водопостачання та водовідведення (водопровідно-каналізаційні підприємства) як складова частина ЖКГ міст і селищ. Сучасне ВКГ забезпечує населення та організації питною водою та поряд з цим здійснюють відведення стоків з каналізаційних об'єктів за межі міських територій. З розвитком міст стає досить складною технічною системою, експлуатація якої потребує глибоких інженерних знань, а також знань з питань економіки господарської діяльності цієї галузі.

Фізико-географічні особливості території України, а також антропогенний чинник обумовлюють нерівномірний розподіл водних ресурсів за адміністративними утвореннями. На Причорноморський, Донецький, Придніпровський економічні райони, де зосереджені основні водоспоживачі і мешкає понад 50 % населення, припадає менше як одна третина від загального місцевого стоку. Поліський і Карпатський райони є достатньо забезпеченими. В Україні запаси прісної води у 8,5 рази менші від світового показника (в перерахунку на 1 мешканця) і дорівнюють 1,04 тис. метрів кубічних . Природний режим багатьох річок змінений штучними водоймами – водосховищами і ставками. Запаси води в цих об'єктах поряд із природними ресурсами річок мають важливе господарське значення. Вони займають площу майже 12 тис. км^2 і вміщують 58,6 км^3 води. Основна частина їх припадає на економічно розвинені регіони лісостепової і степової зон. В умовах обмеженої кількості річкового стоку в Україні велике значення мають природні озера, ставки і болота. На території Україні налічується близько 20 тис. озер. За орієнтовною оцінкою, об'єм води в прісних озерах дорівнює 2,3 км^3, у солоних озерах і лиманах – 8,6 км^3, у болотах зосереджено близько 30 км^3 вікових запасів. Більша частина вод цих водойм відноситься до вікових запасів, які на сучасному рівні використовуються порівняно мало. Інша, відновлювальна частина використовується на господарські потреби, на півдні України вони є одним з основних джерел водопостачання. Водний ресурс України, зосереджений у поверхневих водоймах, доповнюють підземні запаси води, які відіграють важливу роль у формуванні річкового стоку і в господарській діяльності, насамперед у питному водозабезпеченні населення (близько 60 %). Значні ресурси ґрунтових вод зосереджені на півночі країни в межах Полісся і Придніпровської низовини. Порівняно невеликі запаси підземних вод існують у Карпатах, Криму, в Донецькому кряжі і в межах Українського кристалічного щита [2].

[2] Сокол Л. М., Підліснюк В. В. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам. *Екологічна безпека*. 2019. № 7. Ч. 3. С. 49–55

Загальна протяжність водопровідних мереж в Україні становить понад 100 тисяч кілометрів, кількість насосного обладнання у системах водопостачання країни майже 15 тисяч одиниць, загальна протяжність каналізаційних мереж – 35 тисяч кілометрів. У загальному об'ємі забору води в Україні водозабір з надр становить близько 15 % цієї величини. Кількість підприємств в Україні, які надавали послуги з централізованого водопостачання та/або з водовідведення, у 2012 році становила 6109, з них 2903, або 47,5 % – комунальної власності, 7,6 % – державної власності і 44,8 % – приватної власності. З цих підприємств 42,7 % – спеціалізовані, 40,2 % – багатогалузеві та 16,1 % – відомчі. За даними Державного комітету статистики України у 2018 році підприємств централізованого водопостачання та/або водовідведення в Україні було 4090 одиниць, а в 2021 році – 3457 одиниць [3].

Загальна протяжність каналізаційних мереж України становить 59745 км, з них 8640 км повністю вичерпали свій амортизаційний ресурс і 7555 км знаходяться в аварійному стані. У містах і селищах на каналізаційних мережах відбувається більше 43000 аварій в рік. В середньому на мережах водовідведення України відбувається більше 2 аварій на рік на 1 км, що значно перевищує аналогічний показник у країнах Європи. Систему каналізаційних мереж м. Києва фахівці характеризують як «дуже стару», 84,5 % споруд якої відпрацювали свій нормативний термін служби [4, с. 8].

Неналежний стан технічних засобів приводить до збільшення аварій. Ці аварії загрожують нормальної життєдіяльності населення, функціонуванню промислового сектора економіки тощо. Кількість аварій на водопровідних мережах України досить значно перевищує відповідний рівень у країнах Європи. У системах каналізації амортизовано 26 % мереж і 7 % насосних станцій. Амортизовано 48 % насосних агрегатів, 46 % потребує заміни. Планово-попереджувальний ремонт виконується лише наполовину [5, с. 57].

Елементами, які зазнають найбільшого пошкодження на мережах каналізації, побудованих у 1950-1970 рр., які складають частину загальної протяжності мережі, є трубопроводи великих діаметрів, виконані з бетону та залізобетону. Більшість аварій відбувається на залізобетонних трубопроводах водовідведення. Трубопроводи діаметром 600-1200 мм і оглядові колодязі руйнуються, в основному, внаслідок корозійних процесів. Пошкоджуваність трубопроводів малих діаметрів (до 500 мм), що досягає 70 %, відбувається внаслідок фізико-механічних впливів. Це пояснюється невеликою глибиною їх залягання, різноманітністю видів конструктивних матеріалів, що відрізняються своїми властивостями, конструкцією стиків, здатністю сприймати зовнішні навантаження тощо.

У 2015 році питома вага нестандартних проб питної води, відібраної з джерел централізованого водопостачання, за санітарно-хімічними показниками

---

[3] Економічна статистика. *Державна служба статистики*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

[4] Бригада О. В. Шляхи запобігання надзвичайним ситуаціям на бетонних спорудах водовідведення: монографія. Харків: ФОП Бровін О.В., 2022. 132 с.

[5] Сухорукова Т. Г., Клочко Ю. С. Оцінка стану водопровідно-каналізаційного господарства України. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2018. № 63. С. 53–59

сягала 15,7 %, за санітарно-бактеріологічними – 4,6 %. У 2016 році ці показники виросли до 18 % і 6,4 % відповідно. Причиною неналежного стану води є застосування застарілих технологій очистки та знезараження води. Забруднені зворотні води – виробничі та побутові (комунальні) стоки (включаючи шахтні, рудникові, пластикові, дренажні), а також залпові скиди, що надходять у поверхневі водні об'єкти без очищення або після недостатнього очищення і містять забруднюючі речовини в кількості, що призводить до порушення встановлених норм якості води у контрольному створі. До них не належать обсяги стоків, що надходять на поля фільтрації, в накопичувачі, на рельєф місцевості тощо. Слід вказати, що об'єм забруднених зворотних вод в поверхневі водні об'єкти досягає 6,4 тис. м куб., або з розрахунку на 1 чол., відповідно, 0,1 т, 0,05 т і 0,08 тис. м куб. [6, с. 58].

Неналежний стан основних фондів, відсутність сучасних технологій є причиною значних втрат питної води при її транспортуванні. Сьогодні у зв'язку зі зношеністю мереж водопостачання втрати окремих водоканалів сягають 45 %, при тому що норматив складає 30 %. Показник втрат води у міських мережах є надто високим і знаходиться в межах 0,4-3,0 $м^3$/км/год, в порівнянні з показниками у Західній Європі, які становлять 0,1-0,4 $м^3$/км/год.

У той же час, з підземними водами пов'язані такі еколого-господарські проблеми, як підтоплення земель, меліорація, підтримання оптимального режиму підземних вод у гірничодобувних регіонах. Як результат діяльності гірничодобувних підприємств, у районах Львівської, Донецької, Дніпропетровської, Полтавської, Чернівецької областей стали виявлятися карстові процеси і зникнення води у водоносних горизонтах [7, с. 54–78].

ВКГ безпосередньо пов'язане із споживанням води населенням міст і селищ міського типу, підприємствами побутового і комунального господарства міст, сфери обслуговування населення. Сюди відноситься також вода, що споживається промисловими об'єктами безпосередньо з міського водопроводу. В Україні централізованим питним водопостачанням забезпечено понад 70 % населення. Системами водовідведення забезпечено 432 міста та 497 селищ міського типу (за станом на 2018 рік). Централізованими локальними системами каналізації охоплено не більше 60 % населених пунктів, проте вони не відповідають сучасному рівню.

В загальному об'ємі водоспоживання ЖКГ відноситься до невеликих споживачів води (близько 18 % загального водоспоживання), але однією з основних його особливостей є високі вимоги до якості води та безперервності (надійності) водозабезпечення. Аналіз результатів свідчить, що суттєвим резервом економії води є зниження споживання для промислових потреб води питної якості з комунального водопроводу, яке в цілому в державі становить 30-35 %. Значна частина забраної води в міському водозабезпеченні після використання повертається після очищення або без нього в гідрографічну

---

[6] Сухорукова Т. Г., Клочко Ю. С. Оцінка стану водопровідно-каналізаційного господарства України. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2018. № 63. С. 53–59.

[7] Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика / під заг. ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. Б.М. Данилишина. Київ, 2007. 412 с.

мережу у вигляді стічних вод. Основна частина поверхневих втрат складається з втрат води на випаровування, витоків у водопровідній мережі, при поливах зелених насаджень вулиць, зон відпочинку, присадибних ділянок тощо. Безповоротні втрати тут становлять 13 % загальних обсягів безповоротного водоспоживання, втрати ж води в системах водопостачання житлово-комунального господарства сягають 30-40 %, у деяких регіонах перевищують 50 % [8].

Середнє питоме водоспоживання на одного міського жителя в Україні становить 232-363 л/добу при середній нормі 300 л/добу і перевищує аналогічні показники розвинутих країн у 1,5-3 рази. *Функціональні і фінансово-господарські показники роботи більшості підприємств ВКГ України є незадовільними. Необхідність заміни застарілого обладнання, капітального ремонту мереж водопроводу потребує значних фінансових витрат, які у теперішній час підприємства ВКГ можуть здійснити лише за рахунок надходжень за надані послуги. Значна частина споруд цього комплексу відпрацювала нормативний термін і потребує оновлення. Ступінь зносу основних фондів, віднесених до водопостачання, каналізації, поводження з відходами у 2018 р. склала 62 % по Україні за даними Державного комітету статистики. До найбільш зношених основних фондів ВКГ відносяться водопровідні мережі, ступень їх зносу доходить по регіонах до 70 %.* Більш того, на фоні цієї проблеми – відсутність у багатьох містах альтернативних джерел централізованого водопостачання (Вінниця, Одеса, Житомир та ін.), загалом 28 міст і 392 селища, а тому через перенавантаження і неефективну роботу очисних споруд щодоби скидається майже 3,4 млн. м^3 недостатньо очищених та 320 тис. м^3 неочищених стічних вод, тобто майже одна третина всіх господарсько-побутових стоків [9].

Не можна оминути увагою й підрив дамби Каховської ГЕС, що поставило під загрозу виробництво та постачання української аграрної продукції на вітчизняний та світовий ринок. Ця подія стала найбільшою після Чорнобильської аварії техногенною катастрофою в Європі, адже під водою опинились цілі села на півдні України, від затоплення постраждали десятки тисяч людей та безліч тварин. На жаль, також є людські жертви.

Неконтрольований витік води також наніс болючий удар по вітчизняній економіці, особливо по аграрному сектору. За оцінками місцевої влади, внаслідок цього терористичного акту на Херсонщині було затоплено 600 квадратних кілометрів, а середній рівень підтоплення склав 5,6 метра. Теракт на Каховській ГЕС фактично залишив без джерела води 94 відсотків зрошувальних систем в Херсонській, 74 відсотків – в Запорізькій та 30 відсотків – в Дніпропетровській областях. Відновлення зрошувальних систем Півдня обійдеться нашій країні в мільярди гривень. Підрив Каховської ГЕС спричинив обміління так званого Каховського моря, руйнування частини

[8] Сокол Л. М., Підліснюк В. В. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам. *Екологічна безпека*. 2019. № 7. Ч. 3. С. 49–55

[9] Економічна статистика. *Державна служба статистики*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/.

водної системи України і боляче вдарив по рибним господарствам Півдня. Під загрозою знищення опинилися більше трьохсот видів тварин та рослин, а водним ресурсам України завдано збитків на 2 млрд гривень [10].

Забруднення джерел питного водопостачання при неефективній роботі водопровідних очисних споруд є причиною погіршення якості питної води, що створює серйозну небезпеку для здоров'я населення, обумовлює високий рівень захворюваності кишковими інфекціями, гепатитом, збільшує ризик впливу на організм людини канцерогенних та мутагенних факторів. Відставання України від розвинутих країн за показником середньої тривалості життя та висока смертність певною мірою пов'язані із споживанням недоброякісної питної води. За останні роки істотно погіршилась якість води в основних джерелах централізованого водопостачання, що обумовлено незадовільною водогосподарською діяльністю, забрудненням річкового стоку і підземних водоносних горизонтів органічними сполуками, фенолами, нітратами, нафтопродуктами, патогенними мікроорганізмами тощо. У 260 населених пунктах країни питна вода за окремими фізико-хімічними показниками не відповідає вимогам стандарту [11].

Проблема водопостачання та водовідведення для України має особливе значення. Україна за ступенем водозабезпечення займає одне з останніх місць серед країн Європи, а за водоємністю валового суспільного продукту випереджає їх. Великого значення надається охороні водних джерел від забруднення і виснаження та створенню автоматизованих систем управління водогосподарськими комплексами [12]. Однак, окрім охорони водних об'єктів вельми актуальним є вчинення кримінальних правопорушень на них.

Подальше формування ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням в Україні неможливе без отримання достовірного й обміркованого аналізу та використання отриманих даних стану злочинності щодо прогнозування його тенденцій на майбутнє та планування заходів запобігання. Актуальність і масштабність вирішення зазначеного завдання пов'язано, насамперед, з двома взаємопов'язаними криміногенними факторами. Насамперед, полягає у наявності змінення показників злочинності в Україні з часів початку повномасштабної війни і до теперішнього часу, що супроводжується, з одного боку, позитивними і водночас негативними тенденціями в суспільстві та правоохоронній системі. Останнє ж, відбувається внаслідок об'єктивних закономірностей сучасного стану речей, так і через недоліки й прорахунки систем ресурсного забезпечення діяльності правоохоронних органів, що зумовлює, нажаль, зростання рівня латентності злочинності, безкарності винних у вчиненні кримінальних правопорушень та в

[10] Кириченко А. Наслідки каховської трагедії: як руйнування рашистами ГЕС вдарить по агросектору. УНІАН. 2023. URL: https://www.unian.ua/economics/agro/naslidki-kahovskoji-tragediji-yak-ruynuvannya-rashistami-ges-vdarit-po-agrosektoru-12287913.html

[11] Сокол Л. М., Підліснюк В. В. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам. *Екологічна безпека*. 2019. № 7. Ч. 3. С. 49–55

[12] Федулова С. О. Економіка підприємств водопостачання та водовідведення: навч. посіб. / за ред. проф. О.А. Півоварова. Дніпро: ДВНЗ УДХТУ, 2017. 300 с.

цілому неможливість правоохоронних органів в сучасних умовах ефективно виконувати функціональні обов'язки.

Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) у 2014 р. їх кількість зменшилася з 13193 до 10 397 (–21,2 %), у наступні два роки також скорочувалася, але дуже незначними темпами (–1,8 % та –4,2 %) і в 2016 р. становила 9787. У 2017 р. число виявлених посягань цього виду збільшилося до 10 756 (+9,9 %), 2018 р. перебувало на цьому самому рівні (–0,4 %), 2019 р. – скоротилося до 9074 (–15,3 %), а у 2020 р. несподівано збільшилося на 23,0 % і дорівнювало 11 160. В останньому році періоду аналізу їх кількісь становила 11 092 (–0,6 %), тобто майже не змінилася порівняно з попереднім роком. У 2014–2016 рр. частка цих діянь серед усіх посягань розглядуваної спрямованості зменшилася з 3,9 % до 2,4 %, а наступними роками зростала й у 2021 р. складала 7,0 %.

Чисельність зазначених кримінальних правопорушень, вчинених у великих та особливо великих розмірах, була відносно незначною й у зв'язку з цим зазнавала суттєвих річних коливань. Кількість посягань, вчинених у великих розмірах, зменшилася у 2014–2015 рр. з 1135 до 155 (у 7,3 раза), наступного року зросла до 187 (+20,6 %), у 2017–2019 рр. знову зменшилася до 110 (–41,2 % порівняно з показником 2016 р.). У 2020 р. збільшилася у 2,6 раза і становила 287, а в 2021 р. дорівнювала 130, тобто знизилася у 2,2 раза. Частка таких діянь серед усіх випадків привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у 2013 р. дорівнювала 8,6 %, а наступними роками становила в середньому 1,6 %. Динаміка посягань цього виду, вчинених в особливо великих розмірах, мала свої особливості. Після збільшення їх числа у 2014 р. з 639 до 827 (+29,4 %) у наступні чотири роки відбувалося його скорочення, в результаті чого у 2018 р. було обліковано лише 250 таких фактів. У 2019–2020 рр. їх чисельність збільшилася до 336, а в 2021 р. скоротилася на 13,1 % та становила 292. Частка цих кримінальних правопорушень серед усіх діянь даного виду в перші чотири роки аналізованого періоду перевищувала 4 % (2014 р. – 8,0 %), а в подальшому зменшилася до 2,6 % .

Упродовж 2013–2016 рр. щороку виявлялася майже однакова кількість діянь (у середньому 622) за ознаками ст. 240 КК України, у 2017 р. цей показник зменшився до 384 (–36,8 %), а у 2018 р. – до 358 (–6,8 %). У 2019 р. увагу до протидії цим злочинам було посилено, та їх кількість збільшилася на 64,2 % і становила 588. Але в 2020 р. відновилася тенденція до скорочення числа таких діянь, яке знизилося на 26,4 % до 433. В останньому році розглядуваного періоду знову мало місце їх суттєве зростання (+42,5 %), в результаті якого встановлено 617 зазначених злочинів. Відсоток цих кримінальних правопорушень серед посягань розглядуваної спрямованості у 2013–2015 рр. складав близько 20 %, потім скоротився та в останні роки перебував на рівні 10 %.

Суттєво збільшилося число облікованих фактів порушення правил охорони вод (ст. 242) (2013 р. – 27; 2021 р. – 126).

Останнім часом в Україні почастішали випадки травмування та загибелі громадян, пов'язані з неналежним функціонуванням об'єктів ЖКГ, спричиненим, своєю чергою, умисним їх приведенням у стан непридатності до експлуатації. Ідеться, насамперед, про падіння людей у колодязі та оглядові камери. За даними Київської міської ради, лише протягом 2015-2021 рр. було викрадено понад 16000 кришок люків оглядових колодязів, результатом чого стали численні випадки заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей.

Також, каналізаційні споруди в цілому не відповідають сучасним вимогам. За останні 10 років збільшилась кількість аварій і пошкоджень мережі та інженерних комунікацій. Однією з головних причин є високий рівень фізичного зносу основних фондів житлово-комунального господарства, що в середньому становить 60 %. За прогнозами цей відсоток досягне 80 % до 2010 року, що практично приведе до розпаду галузі. Протягом останніх років майже повністю припинилися будівництво і введення в експлуатацію нових потужностей, а також реконструкція діючих споруд і мереж водопровідно-каналізаційного господарства. Величезні втрати та надмірне споживання води спостерігаються і при несправності сантехніки та відсутності лічильників на споживання води в квартирах і будинках громадян [13].

Після трирічного періоду зниження (з 16856 у 2013 р. до 14820 у 2016 р.; –10,6 %) чисельність посягань у сфері службової діяльності зазначеної спрямованості в наступні три роки постійно збільшувалася. Значне зростання таких діянь відбулося у 2017 р. (19234; +29,8 %), у 2018 р. воно було незначним (19909; +3,5 %), а у 2019 р. кількість цих злочинів дорівнювала 20069 (+0,8 %), тобто залишилася на рівні попереднього року. У 2020–2021 рр. вона скоротилася на 5,3 % та 3,5 % до 18330. Відсоток цих діянь серед усіх облікованих кримінальних правопорушень збільшився за період аналізу з 2,9 % до 5,7 %. Слід зазначити, що серед діянь розглядуваної спрямованості кримінальних проступків немає. У 2021 р. зменшилася кількість установлених фактів найбільш поширених діянь у цій сфері – випадків службового підроблення (ст. 366). Після скорочення у 2015–2016 рр. з 7160 до 5583 (–22,0 %), у 2017 р. їх кількість зросла на 18,1 % до 6592 та наступного року залишилася без змін. У 2019 р. вона знизилася на 16,7 % до 5534, 2020 р. – зросла на 13,1 % до 6257, а в 2021 р. знову мало місце її зменшення на 8,2 %, в результаті якого цей показник дорівнював 5746. Число встановлених фактів зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) після суттєвого зниження у 2014 р. з 3810 до 2567 (–32,6 %) у наступні роки зросло до 4371 у 2019 р. (у 1,7 раза), але в 2020–2021 рр. воно скоротилося на 7,1 % та 2,6 % відповідно та дорівнювало 3955. Чисельність таких діянь, що спричинили тяжкі наслідки, збільшилася з 1242 у 2014 р. до 2342 у 2019 р. (+88,6 %), у 2020 р. знизилися до 2207 (–5,8 %), а в 2021 р. трохи зросла до 2247 (+1,8 %).

З урахуванням наведених статистичних показників, аналіз криміногенної обстановки засвідчив, що за останні роки кількість кримінальних

[13] Сокол Л. М., Підліснюк В. В. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам. *Екологічна безпека*. 2019. № 7. Ч. 3. С. 49–55

протиправних діянь у ВКГ сфері залишається достатньо високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких в частині розмірів заподіяної ними шкоди – 16037 (у 2015 р. зареєстровано 1879 кримінальних правопорушень, 2016 р. – 2223, 2017 р. – 2027, 2018 р. – 2533, 2019 р. – 2112, 2020 р. – 2435, 2021 – 2828) [14]. Нажаль, облікувати кримінальні правопорушення у 2022 р. не виявляється можливим, а от у 2023 р. такий показник сягнув +31,2 % і становив 3715 кримінальних правопорушень у сфері ВКГ.

Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у сфері ВКГ переважають кримінально-протиправні посягання вчинені шляхом крадіжок (23 %), шахрайства (5 %), привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %), проти довкілля шляхом порушення охорони надр, вод і морів (14 %), умисне знищення або пошкодження об'єктів ВКГ (4 %). Однак, латентність кримінальних протиправних дій у сфері ВКГ складає близько 90 %.

У зв'язку з тривалим реформуванням комунальної галузі з надання публічних послуг, що проходить в умовах економічної нестабільності та воєнного стану спостерігається зростання кримінальних протиправних діянь вчинених особами, які займають службове становище на об'єктах ВКГ виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції (74 %). І хоча, кількість виявлених правоохоронцями України організованих груп і злочинних організацій скоротилася з 185 до 135 (–27,0 %), а в наступні роки зросла до 499, тобто в 3,7 раза порівняно з показником 2015 р. (особливо інтенсивне збільшення цього показника спостерігалося у 2017 р. (+54,4 %), 2018 р. (+37,1 %), 2020 р. (+28,7 %) та 2021 р. (+32,4 %)), керуючий персонал ВКГ (директор, заступник, бухгалтер, начальники дільниць та ін.) в умовах воєнного стану пристосовуються до системи функціонування ВКГ й контрольно-наглядових форм ревізійних органів, розширивши корупційні схеми шляхом удосконалення способів вчинення й приховування розкрадань, у тому числі з використанням «тіньових» схем, фіктивних підприємств тощо.

Існує багато можливостей різко знизити, а в окремих випадках повністю ліквідувати втрати і нераціональне використання води, наблизити управління водними ресурсами до сталого водокористування. Для цього необхідно підвищити ефективність управління процесами водоспоживання за рахунок проведення комплексу заходів щодо здійснення проектування й управління системою водозабезпечення, покращення нормування, обліку і контролю за водокористуванням, перебудови існуючих форм і методів роботи. Важливими є кардинальні зміни в ціноутворенні, організації звітності, системі організації праці робітників галузі [15, с. 123–133].

---

[14] Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

[15] Водні ресурси на рубежі XXI ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / за ред. акад. М. А. Хвесика. Київ: РВПС України НАН України, 2005. 564 с.

Варто зауважити, що загалом стан водопостачання в Україні визнають незадовільним 74 % населення. Стан водовідведення задовольняє 28,14 % респондентів, серед них переважно міські жителі. Якщо взяти на розгляд сільську місцевість, то 37,2 % опитаних визнають його задовільним, а 40 % – взагалі неприйнятним.

Аналіз практики правоохоронної діяльності свідчить, що латентними (понад 50 %) є кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, вчинювані організованими злочинними угрупованнями, тобто значна частина з тих, в яких відсутні потерпілі, які прямо не завдають помітної матеріальної шкоди. Хоча публікації у ЗМІ, громадська думка свідчать про невпинне збільшення кількості фактів кримінальних правопорушень у житлово-комунальній сфері, офіційна статистика не показує цього, тому відносно невелика кількість зафіксованих фактів кримінальних правопорушень у сфері ВКГ не може слугувати підставою для категоричного висновку про незначну поширеність досліджуваного явища. Латентний (прихований) характер злочинної діяльності зумовлює необхідність активних дій щодо виявлення кримінальних правопорушень.

Таким чином, водна промисловість стає величезним за обсягом світовим ринком, який можна порівнювати з нафтогазовою сферою і виробництвом електроенергії. Однак, незадовільний стан ВКГ в Україні унеможливлює подальший сталий розвиток національного господарства й зумовлює збільшення протиправних дій у цій сфері. Тому вивчення питань економіки водопостачання та водовідведення стає дедалі найактуальнішою задачею в умовах постійного руйнування та обстрілів, а запобігання кримінальним правопорушенням у ній – проблемою інституцій сектору безпеки.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Серед кримінальних протиправних посягань у сфері ВКГ переважають *загальні*, а саме:

1) кримінальні правопорушення проти власності (75 %), у тому числі вчинені шляхом крадіжок (23 %), шахрайства (5 %), а саме більше шляхом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) (41 %);

2) кримінальні правопорушення проти довкілля шляхом порушення охорони надр (ст. 240 КК України) і вод (ст. 242 КК України);

3) умисне знищення або пошкодження об'єктів ВКГ (ст. 270-1 КК України, а також *предикатні* пов'язані з наданням послуг водопостачання і водовідведення, зокрема

4) кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (ст. 356, 358 КК України);

5) кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (ст. 364–369-2 КК України) – корупційні кримінальні правопорушення.

Серед зазначених груп кримінальних правопорушень набули розповсюдження кримінальні правопорушення проти власності, поєднані з протиправним діяннями у сфері службової діяльності з надання комунальних послуг. Характерним способом вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є своєрідний зв'язок способу підготовки, безпосереднього заволодіння майном та приховування кримінального правопорушення залежно від специфіки фінансово-господарської діяльності конкретного підприємства ВКГ. Незаконне одержання чи заволодіння коштами ВКГ у 74 % випадках вчиняється з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, а суб'єктами таких кримінальних протиправних діянь є службові особи ВКГ, які заради отримання неправомірної вигоди вдаються до підроблення документів. Майже в усіх випадках схеми з підробленням документів та подальшим розкраданням коштів тощо здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем.

Кримінальні протиправні посягання на власність, зокрема розкрадання, залишаються найбільш розповсюдженими серед усіх кримінальних правопорушень. Важливе місце у виконанні завдань з охорони сфери ВКГ займає кримінально-правова боротьба з привласненням, розтратою майна та заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем. Особливу небезпеку для створення нової господарської системи в державі, заснованій на ринкових відносинах, становлять розкрадання, вчинені у співучасті, тому що спільне вчинення дозволяє з більшим успіхом знищити сліди, протидіяти розкриттю, що, звичайно, ускладнює процес запобігання.

Суспільна небезпека цього способу розкрадання полягає в тому, що вчиняється особами, які з огляду на різні законні підстави (внаслідок виконання посадових або службових обов'язків, договірних відносин тощо), мають доступ до чужого майна, тобто яким було делеговано (повністю або частково) правомочності власника щодо володіння, користування й розпорядження таким майном. В основі відносин довіри лежать не лише норми права, а й норми моралі. Це підвищує суспільну значимість боротьби з названими злочинними посяганнями, в основі якої лежать кримінально-правові засоби, що встановлюють відповідальність за привласнення або розтрату ввіреного майна. Зокрема, цей склад кримінального правопорушення передбачений ст. 191 КК України [16]. До того ж, розкрадання завдають серйозної майнової шкоди.

Складність запобігання таким кримінальним правопорушенням зумовлена тим, що їх, зазвичай, вчиняють добре законспіровані організовані групи злочинців. Члени групи працюють на різних ділянках ВКГ, зокрема: на водних промислових підприємствах, контрольно-ревізійних і правоохоронних органах. Переважно ці розкрадання пов'язані з іншими небезпечними кримінальними правопорушеннями, зокрема корупцією, шахрайськими діями, забрудненням тощо.

Наприклад, *ОСОБА_4 як службова особа – керівник комунального підприємства «Рута-водоканал» та водночас директор філії, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечні наслідки, шляхом зловживання своїм службовим становищем, під час проведення будівельних робіт на об'єкті ВКГ з реконструкції, був обізнаний стосовно того, що ПП «В» не має основних фондів, виробничої потужності, трудових ресурсів, транспортних засобів, тобто є фіктивним, однак уклав фіктивні договори субпідряду на реконструкцію об'єкту ВКГ, де філія виступала генпідрядником, а приватне підприємство «В» – субпідрядником. Загальна договірна ціна робіт за вказаними договорами становила 697815,72 грн. На підставі укладених фіктивних актів, умисно підписаних ОСОБА_4, протягом квітня-вересня 2011 року частками на розрахункові рахунки фіктивного підприємства ПП «В» незаконно були перераховані філією грошові кошти в сумі 697815,72 грн.*

Так, свідок ОСОБА_17 на досудовому слідстві та під час судового засідання дав показання, що працював на будівництві, де підпорядковувався виконробу ОСОБА_44 і виконував роботи з укладання цегли, штукатурні роботи, копав траншеї, виконував інші роботи (різав метал, працював на бетонозмішувачі). За час роботи не чув про ПП «В», працівників цього підприємства на будівництві не бачив і не від кого з працівників не чув, що вони працюють на цьому підприємстві. Однак роботи, пов'язані з сантехнікою та опаленням виконували двоє невідомих чоловіків. Це були працівники державного підприємства або найняті підприємством працівники, оскільки вони працювали з матеріалами, які їм надавало державне підприємство. Крім

[16] Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.10.2023).

цього, близько п'яти осіб перекладали труби протягом одного місяця, четверо осіб працювало над облаштуванням насосної станції. Вони також отримували матеріали від державного підприємства. Загалом на об'єкті працювало багато бригад, але на якому підприємстві вони були працевлаштовані йому невідомо [17].

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, є лише таке чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто те, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки, використання , зберігання тощо. Таким чином, вчиняючи кримінальне правопорушення за ст. 191 КК України, винна особа використовує наявні в неї правомочності (повноваження) щодо зазначеного предмета. Саме ця ознака відрізняє аналізоване кримінальне правопорушення від інших посягань на власність (зокрема, крадіжки), під час вчинення яких винний зовсім не причетний до майна або має лише доступ до нього за характером роботи чи йому доручено охороняти це майно, або воно передане йому для використання у процесі надання комунальних послуг щодо водопостачання.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, передбачає вчинення однієї з таких суспільно небезпечних дій:

– привласнення чужого майна, що було ввірене особі чи перебувало в її віданні;

– розтрата такого майна зазначеною особою (ч. 1 ст. 191 КК України);

– привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою службовим становищем.

Загалом, комунальні послуги у сфері ВКГ варто згрупувати за функціональним призначенням таким чином: 1) комунальні послуги, що адресовані усім мешканцям населеного пункту; 2) комунальні послуги, що пов'язані з обслуговуванням житлових будівель і територій; 3) комунальні послуги, що призначені для задоволення індивідуальних потреб. Комунальні послуги першої групи відповідають загальним інтересам населеного пункту та мають суспільний характер. До них належать: утримання та експлуатація водо-каналізаційних споруд. До другої групи комунальних послуг належать роботи з обслуговування водо-каналізаційних споруд. Третя група комунальних послуг призначена для задоволення індивідуальних потреб. Ці послуги надаються в квартирах, а саме: подача холодної і гарячої води, водовідведення, опалювання [18, с. 110–111].

Однак, труби для будівництва каналізаційних мереж виготовляються з різних матеріалів, з урахуванням призначення трубопроводів, складу стічних і ґрунтових вод. Самопливні каналізаційні мережі укладають із керамічних, азбестоцементних і безнапірних залізобетонних труб, а колектори великих

---

[17] Вирок Чернівецького Першотравневого районного суду № 1-кп/725/77/20 від 18 трав. 2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104349341

[18] Економіка міського господарства: навч. посіб. / Т. П. Юр'єва, В. О. Костюк, В. А. Бардаков та ін. Харків: ХДАМГ, 2010. 672 с.

діаметрів – із залізобетонних труб або збірних залізобетонних елементів. Більшість каналізаційних трубопроводів та тунельних колекторів у промислових центрах України були побудовані в останні 40–50 років, а вибір матеріалів для будівництва (бетон та залізобетон) був обґрунтований фахівцями Держбуду СРСР, та передбачуваний термін служби не менш ніж 100 років (трубопроводи, виконані з бетону та залізобетону, складають близько 41 % всіх матеріалів, які використовуються для будівництва споруд водовідведення). Однак, бетонні каналізаційні трубопроводи та тунельні колектори виходять з ладу набагато раніше запланованого нормативного терміну служби – не 20–30 років, а 5–10, а в деяких випадках і раніше. У системах каналізації найбільш пошкодженими елементами є трубопроводи великих діаметрів, які виконані переважно з бетону та залізобетону.

Найскладніше запобігати замаскованим розкраданням, коли злочинці вміло приховують свої дії: фальсифікують різноманітні документи, залякують можливих свідків, використовують підкуп і погрози на адресу другорядних співучасників та ін. Як наслідок цього, злочинці тривалий час залишаються невикритими, розкрадаючи матеріальні цінності та грошові засоби у великих і особливо великих розмірах. На думку працівників слідчих підрозділів поліції, той факт, що значний час кримінальні правопорушення цієї категорії залишаються невиявленими, зумовлений низкою особливостей, характерних для механізму розкрадань. Відтак 32,5 % опитаних слідчих віднесли до них вчинення добре організованими групами; 27,8 % слідчих – сприяння злочинцям з боку працівників органів державної влади, 20,9 % слідчих – сприяння злочинцям з боку корумпованих працівників недержавних організацій, 16,2 % слідчих – сприяння злочинцям з боку працівників контролюючих органів, 2,6 % слідчих – сприяння злочинцям з боку працівників правоохоронних органів.

Предметом такого протиправного заволодіння може бути також майно, щодо якого ані сам винний, ані його підлеглі не були наділені певною правоздатністю. На відміну від привласнення і розтрати, головною ознакою заволодіння чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем є не наявність чи відсутність у винного певної правоздатності щодо майна, яке є предметом кримінального правопорушення, а використання для заволодіння чужим майном офіційно наданих йому за посадою службових повноважень.

Аналіз судової практики засвідчує, що досить часто вчинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем пов’язане із внесенням винним до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, підробленням документів, складанням і видачею завідомо неправдивих документів. Тому дії винного потребують кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст. 191, 366 КК України.

У разі вчинення таких розкрадань предметами посягання постають: грошові кошти у готівковій або безготівковій формі, матеріальні цінності. З числа матеріальних цінностей частіше за все розкрадається майно, збут якого

або використання не є особливо складним. Службові розкрадання мають три форми: привласнення; розтрата; заволодіння чужим майном шляхом зловживання особою службовим становищем [19]. Кожна з цих форм злочинної діяльності має свою специфіку способу вчинення кримінального правопорушення залежно від цілої низки обставин, а саме: загального стану економіки та окремих її галузей; безпосередньої сфери господарської діяльності тощо.

До розряду універсальних способів безпосереднього заволодіння можна віднести такі: а) отримання грошових коштів із каси підприємства на підставі фіктивних документів (підроблених кошторисів, звітів про відрядження, представницьких витрат тощо); б) виписка безтоварних накладних із подальшою реалізацією товару постачальником за домовленістю про це з отримувачем; в) оплата фактично невиконаних робіт; г) винесення або вивезення майна з території без документів або за підробленими документами; д) розтрата грошових коштів, отриманих під звіт на потреби підприємства; е) включення до відомостей на оплату праці «мертвих душ»; ж) незаконна виплата службовим особам премій, допомоги, інших виплат, на що такі особи не мали права.

Способи вчинення, які безпосередньо стосуються сфери ВКГ, то них варто віднести:

1) технологія нарахування та виплати/привласнення винагороди собі або іншим членам ВКГ (14 % проваджень) реалізується такими способами:

– нарахування та виплата одноразової грошової винагороди собі та іншим членам (10 % проваджень);

– привласнення винагороди (3 % проваджень);

2) підробка табелів робочого часу, відомостей про відрядження, що є підставою для нарахування коштів у вигляді заробітної плати, їх наступного привласнення (10 % проваджень) вчиняється у такі способи:

– внесення до табеля обліку використаного робочого часу завідомо неправдивих відомостей щодо використаного іншими працівниками робочого часу (4 % проваджень);

– внесення особою до табеля обліку використаного робочого часу завідомо неправдивих відомостей щодо використаного нею або особою, з якою вона перебуває в шлюбі, робочого часу (2 % проваджень);

– фіктивне працевлаштування з наступним привласненням заробітних плат (2 % проваджень);

– внесення особою недостовірних відомостей про виконання водопровідних робіт (1 провадження);

– видача фіктивних наказів про відрядження, кошти за якими привласнювалися (1 провадження);

---

[19] Туляков О. В., Михайленко Д. Г. Кримінальна відповідальність державного службовця. *Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства*: монографія / за ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової. Одеса: Фенікс, 2013. С. 354–374.

– виплата найманим працівникам зарплати, меншої за мінімальну, завищення розміру заробітної плати у документах, які подаються в центр зайнятості для отримання дотацій (1 провадження);

3) незаконне преміювання, нарахування надбавок (7 % проваджень) проявляється у таких способах:

– видання керівником та підписання наказів про преміювання та виплату надбавки до заробітної плати собі/співробітникам без узгодження з вищим органом, у компетенції якого знаходиться це питання (6 % проваджень);

– нарахування та виплата заробітної плати «за старшинство», протиправне нарахування єдиного соціального внеску (1 % проваджень);

– нарахування бухгалтером надбавки водопровідникам за шкідливі умови праці на власний розсуд, тоді як такі умови праці визначаються лише за результатами атестації робочих місць (1 % проваджень);

4) підробка актів виконаних робіт, відомостей про отримання винагороди за договором, інших документів, які є підставою для отримання коштів (3 % проваджень) реалізується у такі способи:

– підробка підпису залученої особи у відомості про отримання винагороди за договором (1 % проваджень);

– підробка актів виконаних робіт, розрахунку витрат на відшкодування заподіяної шкоди (1 провадження);

– видання головою профспілки завідомо неправдивого протоколу профспілкових зборів, надання його до райкому профспілки працівників державних установ, отримання на його підставі коштів (1 провадження);

– оплата бюджетними коштами за фактично не здійснену поставку (1 провадження);

– оплата бюджетними коштами за фактично не виконані роботи (1 провадження).

За предметом посягання всі розкрадання можна розподілити на два види: розкрадання майна оприбуткованого за документами й не оприбуткованого. Перший вид розкрадань поділяється на різновиди:

– прості розкрадання, вчинені шляхом вилучення коштів або товарно-матеріальних цінностей і їх привласнення без хитрощів і маскувань, без приховування недостачі;

– замасковані розкрадання, основними різновидами яких є розкрадання з використанням підроблених облікових документів: укладаються фальшиві рахунки або трудові договори з привласнення необґрунтовано нарахованих сум; у платіжних відомостях навмисно завищують підсумки з привласненням різниці між завищеною сумою й фактично виплаченою; у нарядах завищують обсяг і вартість виконання робіт з вилученням (отриманням) через підставних осіб необґрунтовано нарахованих грошей; отримання грошей під виглядом премій, відрядження тощо; проведення безтоварних операцій з передання й отримання цінностей. Виписане зі складу викрадається, а недостача покривається за рахунок підробки або неврахованих надлишків тощо.

Розкрадання неоприбуткованого майна здійснюється шляхом:

– повного або часткового викрадення товарно-матеріальних цінностей, що надходять, для чого робиться: заниження в приходних документах кількісних і якісних показників; складання підроблених комерційних актів про недостачу або зіпсованість вантажу, що надходить; знищення або невидача документів, що підтверджують надходження товарно-матеріальних цінностей;

– викрадення попередньо створених надлишків, які утворилися в результаті: недостачі майна отримувача; списання майна на зіпсованість або понаднормативні витрати; списання майна у відходи.

Характерним способом вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є своєрідний зв'язок способу підготовки, безпосереднього заволодіння майном та приховування кримінального правопорушення залежно від специфіки фінансово-господарської діяльності конкретного підприємства ВКГ. Незаконне одержання чи заволодіння коштами ВКГ у 74 % випадках вчиняється з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, а суб'єктами таких кримінальних протиправних діянь є службові особи ВКГ, які заради отримання неправомірної вигоди вдаються до підроблення документів. Майже в усіх випадках схеми з підробленням документів та подальшим розкраданням коштів тощо здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем.

Протиправні діяння у сфері ВКГ сприяють вчиненню порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України) та вод (ст. 242 КК України).

Ефективна та безаварійна експлуатація водопровідних і каналізаційних мереж неможлива без інформації про їх технічний стан, на підставі якого можна запобігати надзвичайним ситуаціям на цих об'єктах, планувати ремонтні роботи, здійснювати приймання новозбудованих та відремонтованих мереж. Своєчасна діагностика стану каналізаційних трубопроводів дає можливість виявити порожнечі та зони розущільнення у прилеглих ґрунтах, визначити технічний стан трубопроводів для виявлення дефектів і руйнувань, місць інфільтрації та ексфільтрації стічних вод, рівня осаду у трубах і тунельних колекторах тощо.

У каналізаційних мережах великого діаметра переважають руйнування трубопроводів (безнапірних або самопливних ділянок) внаслідок корозії [20]. Основна причина такого виду корозії – мікробіологічна сірчанокислотна агресія, тобто вплив на бетонну поверхню трубопроводу сірчаної кислоти, що продукується тіоновими бактеріями [21]. Утворення агресивного середовища в каналізаційних колекторах водовідведення можна представити у вигляді наступних етапів:

[20] Юрченко В. А. Развитие научно-технологических основ эксплуатации сооружений канализации в условиях биохимического окисления неорганических соединений: монография. Харьков, 2007. 426 с.

[21] Каналізаційні тунелі: монографія / за заг. ред. Д. Ф. Гончаренка. Харків: Раритет України, 2018. 232 с.

– утворення сірководню (H2S) у стічній воді в анаеробних умовах внаслідок мікробіологічних процесів;

– виділення H2S зі стічної рідини в підсклепінний простір;

– сірководню в конденсатній волозі на поверхні труб і його окислення тіоновими бактеріями до сірчаної кислоти.

Стічна вода, що транспортується колектором, згідно СНіП 2.03.11-85, не є агресивною по відношенню до бетону і залізобетону.

Атмосфера підсклепінного простору, що містить сірководень, є корозійно-небезпечною для бетону: від слабоагресивної до агресивної [22, с. 161].

На формування агресивності газоподібного середовища впливає ряд параметрів: склад стічних вод (концентрація сульфатів, хімічне споживання кисню), наявність ділянок з анаеробними умовами, зон підвищеної турбулентності водного потоку (перепадні колодязі та камери, повороти тощо), температура стічних вод, що подаються у каналізацію тощо [23, с. 113].

Під час розчинення газоподібних сполук (головним чином сірководню) та їх мікробіологічного окислення у плівковій конденсатній волозі на поверхні склепінної частини каналізаційних колекторів утворюється надзвичайно корозійно-агресивна суміш із низьким значенням pH і високим солевмістом, яка активно взаємодіє з компонентами бетону (головним чином, із цементними гідратами). На ряді ділянок каналізаційних мереж склад плівкової конденсатної вологи на поверхні бетонних конструкцій згідно СНіП 2.03.11-85 є сільноагресивним по відношенню до бетону [24].

В цілому корозійне руйнування бетону склепінної частини каналізаційних мереж і споруд на них зумовлене впливом двох агресивних експлуатаційних середовищ: газоподібного, але, головним чином, рідкого – плівкової конденсатної вологи, які сформовані, в основному, продуктами мікробного метаболізм [25].

Експлуатація та ремонт підземних трубопроводів різного призначення набувають все більш вираженої тенденції до ускладнення та підвищення відповідальності за якість виконуваних робіт. Особливо наочно ця тенденція проявилася в останні 10-20 років. Раніше основна складність і відповідальність за експлуатацію та ремонт трубопровідних систем була пов’язана з нафто-, газо- та продуктопроводами (через техногенне та екологічне навантаження на

---

[22] Юрченко В. А., Бригада О. В. Ломоносова Л. В. Мікробіологічна корозія бетону у спорудах водовідведення. Біологія та валеологія: збірник наукових праць. 2002. Вип. 5. Харків: ХДПУ. С. 159–163.

[23] Васюков А. Е. Особенности аналитического контроля сточных вод на содержание железа при проведении судебно-экологической экспертизы. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю створення Харк. НДІ судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листоп. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 113–114.

[24] Гончаренко Д. Ф. Эксплуатация, ремонт и восстановление сетей водоотведении: монография. Харьков: Консум, 2008. 400 с.

[25] Методика фотометричного визначення заліза (III) та заліза (II) з сульфосаліциловою кислотою в стічних водах: КНД 211.1.4.040–95. Київ: Державна екологічна інспекція України, 2020. 12 с.

навколишнє середовище у випадку аварій на цих спорудах). Однак останнім часом трубопроводи комунального водного господарства все частіше стають джерелом підвищеної небезпеки і, як наслідок, – надзвичайних ситуацій різного характеру. Наслідки від аварій та незадовільного стану цих мереж завдають значних екологічних і економічних збитків. Внаслідок аварій на каналізаційних колекторах відбувається підтоплення підземного простору міст стічною водою, забруднення ґрунту, водойм і ґрунтових вод каналізаційними стоками. У зв'язку з тим, що більше 75 % каналізаційних мереж України відпрацювали свій нормативний термін, екологічну ситуацію на спорудах водовідведення можна оцінити як напружену, а на окремих ділянках – небезпечну або навіть кризову [26].

Велика частина підземних трубопроводів комунального водного господарства країни перебуває за межами розрахункових термінів амортизації, а технічний стан значної їх частини можна визначити як передаварійний чи аварійний. При цьому кількість трубопроводів у такому технічному стані продовжує стрімко зростати з року в рік.

Амортизація основних фондів каналізаційних мереж в Україні становить 70 %, причому близько 40 % всієї каналізаційної мережі повністю відпрацювало свій ресурс [27].

Успішно експлуатувати споруди, що знаходяться у подібному стані, планувати реконструкцію мереж або капітальний ремонт трубопроводів без об'єктивної інформації про їх стан вкрай складно і небезпечно.

В Україні експлуатація зовнішньої каналізаційної мережі в містах і селищах здійснюється спеціальними службами районів або ділянок, які входять до складу управлінь водопровідно-каналізаційного господарства або відповідних відділів при міських і селищних комунальних органах. На промислових підприємствах експлуатацію каналізаційної мережі здійснюють спеціальні служби. Експлуатаційні служби кожного району можуть обслуговувати мережу протяжністю до 1000 км. До складу служб району можуть входити служби виробничих ділянок, які обслуговують.

Стічні води, що транспортуються каналізаційними трубопроводами, можна розглядати як середовище, що потенційно викликає корозію бетонних споруд водовідведення внаслідок утворення в ньому сірководню, який окислюється на незатоплюваних поверхнях мікроорганізмами до сірчаної кислоти. Корозійний процес відбувається у вологих газоповітряних умовах: в колекторах вище рівня рідини, в шахтах на всій їх висоті з внутрішньої сторони. Тому під час проєктування каналізаційних колекторів необхідно враховувати ряд факторів, пов'язаних із дією сірководню на бетонні споруди водовідведення:

– сірководень може призвести до глибоких корозійних процесів незахищених каналізаційних трубопроводів, виготовлених на основі цементу (в

[26] Коваленко О. М., Паболков В. В., Шевченко Е. Ю. Програма розвитку КП «Водоканал» до 2026 року. Харків, 2012. 218 с.

[27] Каналізаційні тунелі: монографія / за заг. ред. Д. Ф. Гончаренка. Харків: Раритет України, 2018. 232 с.

результаті мікробіологічного окислення сірководню утворюється сірчана кислота, що впливає на стінки бетону);

– у подібних умовах до корозії найбільш схильна внутрішня стінка трубопроводу над рівнем потоку. Ступінь корозійної дії сірчаної кислоти в каналізаційних трубопроводах залежить від матеріалу труб, концентрації кислоти й температури навколишнього середовища. Поверхня бетонних і азбестоцементних труб, а також вапняні облицювання труб із чорного металу вступають у реакцію, в результаті якої матеріал труб перетворюється в розбухлу тістоподібну масу; вона може відвалитися та відкрити нові місця для корозії.

Середньорічна концентрація розчинених сульфідів у невеликих каналізаційних трубопроводах може становити від 0,1 до 0,2 мг/дм^3, вміст сульфідів від 0,5 мг/дм^3 і вище вважається прийнятним для великих трубопроводів, в умовах рівномірного перебігу потоку. Однак там, де турбулентність потоку є високою, сірководень виділяється швидше і процеси корозії йдуть більш інтенсивно, навіть якщо концентрація сульфідів не перевищує декількох десятих міліграма на літр [28].

Тому, у сфері охорони надр (порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України) – предметом посягання є надра. Водночас, у сфері охорони вод предметом посягання відповідно є: а) усі води (водні об'єкти) на території обслуговування ВКГ для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту (ст. 1 Закону України «Про охорону земель» (2003 р.)). До земель водного фонду належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, іншими водоймами, болотами, а також островами; прибережними захисними смугами уздовж морів, річок і навколо водойм; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів; б) води внутрішнього та територіального моря, а загалом, море, як морська екосистема, тобто сукупність живих морських організмів та середовища моря, що взаємодіють між собою.

З метою посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері житлово-комунального господарства (ЖКГ) з 5 лютого 2011 р. на території України запроваджено кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (ст. 270–1 КК України).

З огляду на те, що КК України вже містить склад кримінального правопорушення (ст. 194), що встановлює відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (загальний), доповнення КК України ст. 270–1 має на меті посилити відповідальність саме за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (спеціальний склад кримінального правопорушення). Суспільна небезпека цих діянь полягає у тому, що вони зазвичай є передумовою настання більш тяжких наслідків (травмування та загибелі людей). Йдеться про такі суспільно небезпечні дії:

[28] Бригада О. В. Шляхи запобігання надзвичайним ситуаціям на бетонних спорудах водовідведення: монографія. Харків: ФОП Бровін О.В., 2022. 132 с.

– крадіжки кришок люків і решіток інженерних мереж (призводять до падіння людей в колодязі та оглядові камери);

– перебудову або пошкодження систем водопостачання та водовідведення в жилих багатоквартирних будинках;

– виведення з ладу водообладнання тощо.

Разом з тим, практика притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 270–1 КК України з часу введення кримінальної відповідальності за дане кримінальне правопорушення є незначною і, як наслідок, мінімальною є й судова практика розгляду цих справ.

З огляду на розміщення цієї норми КК України у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки», вбачається, що родовим об'єктом злочину є суспільні відносини з приводу охорони громадської безпеки в державі. Основний безпосередній об'єкт – суспільні відносини щодо охорони об'єктів ЖКГ. Додатковими об'єктами можуть бути суспільні відносини з приводу охорони життя, здоров'я, майнових відносин. Предмет знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ чітко визначено у п. 1 примітки до ст. 270–1 КК.

До об'єктів благоустрою можуть належати також інші території в межах населеного пункту. Об'єкти водопостачання та водовідведення включають в себе трубопроводи, засувки, засувки та роздільні пристрої, насосні станції, теплові пункти, засоби обліку та дистанційного керування та інші споруди, пристрої, призначені для забезпечення населення комунальними послугами. Водночас, до таких об'єктів не відносяться електричні мережі та елементи системи газопостачання, оскільки вони не названі в переліку наведеному у п. 1 примітки до ст. 270-1 (окрім тих, які є складовими житлового фонду).

До об'єктів централізованого водо-, теплопостачання і водовідведення належать такі:

– цілісні майнові комплекси;

– системи цілісних майнових комплексів, які забезпечують (призначені) та достатні для самостійного здійснення господарської діяльності у сферах водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод, надання послуг, пов'язаних з постачанням споживачам тепла;

– майнові комплекси структурних підрозділів підприємств, що є достатніми для самостійного здійснення господарської діяльності у зазначених сферах.

Мережі чи складові об'єктів благоустрою, теплопостачання, водопостачання чи водовідведення охоплюють усі елементи, які утворюють вказані вище об'єкти. Крім кришок люків та решіток на них, які прямо названі у п. 1 примітки до ст. 270-1, ними є сміттєві баки та урни, паркові лавки, ліхтарі, огорожі, вітрини, бювети з витоками підземних вод, басейни, фонтани тощо [29].

Так, в *м. Овручі по вул. Шолома Алейхема, Сурду Сергій Вікторович за попередньою змовою із Волинцем Володимиром Андрійовичем, з метою*

[29] Таран О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці: монографія. Київ: «ДІА», 2012. 352 с.

таємного викрадення чужого майна (крадіжки), з корисливих спонукань, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, скориставшись відсутністю сторонніх осіб, підійшли до оглядового колодязя міського водостоку, який (водостік) є об'єктом ВКГ і перебуває на балансі Овруцького комунального підприємства (КП) «Комунальник», звідки (із колодязя) допомагаючи один одному, руками зняли і таємно викрали дві металеві решітки вартістю 104 грн. кожна, чим заподіяли Овруцькому КП «Комунальник» матеріальну шкоду на загальну суму 208 грн. Крім цього, викраденням вказаних металевих решіток Сурду С.В. та Волинець В.А. пошкодили об'єкт ВКГ, що могло призвести до неможливості його експлуатації та порушення нормального функціонування, а також спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей. Своїми умисними діями, вираженими в таємному викраденні чужого майна (крадіжці) вчиненими за попередньою змовою групою осіб, Сурду Сергій Вікторович скоїв злочин, передбачений ч. 2 ст. 185 КК України. Своїми умисними діями, вираженими в умисному пошкодженні об'єкту житлово-комунального господарства, що могло призвести до неможливості його експлуатації та порушення нормального функціонування такого об'єкту, а також спричинило небезпеку для життя чи здоровя людей, Сурду Сергій Вікторович скоїв злочин, передбачений ч. 1 ст. 270-1 КК України [30].

Об'єктивна сторона кримінального протиправного діяння передбаченого ч. 1 ст. 270–1 КК України, полягає в суспільно-небезпечному діянні, тобто умисному знищенні або пошкодженні об'єктів ЖКГ. Конструкція цього кримінального правопорушення є формально-матеріальною. Тобто таке протиправне діяння можна вважати закінченим з моменту вчинення дій, зазначених у диспозиції статті, які могли призвести до неможливості експлуатації вказаних об'єктів, або створити небезпеку для здоров'я людей.

Наслідки, з настанням яких при певній формі вчинення злочину за ч. 1 ст. 270–1 КК України законодавець пов'язує момент його закінчення, полягають у неможливості експлуатації зазначених об'єктів або спричиненні майнової шкоди у великому розмірі.

Знищенням є доведення майна до повної непридатності щодо його цільового призначення. Унаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність. Пошкодженням є погіршення якості, зменшення цінності речі або доведення речі на якийсь час у непридатний за її цільовим призначенням стан.

Знищення або пошкодження об'єктів ВКГ полягає в приведенні їх у стан повної або часткової непридатності для подальшого використання, коли вони взагалі перестають існувати чи істотно погіршуються. Знищення або пошкодження вказаних об'єктів часто здійснюється шляхом викрадення окремих їх складових (гальмівних котушок ліфтів, радіаторів опалення, каналізаційних люків). У такому випадку вчинене слід кваліфікувати за сукупністю статей Особливої частини КК про відповідальність за крадіжку чи

[30] Справа № 757/38807/20-к. Провадження № 1-кп/761/2208/2021. URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/102225074/.

інших злочинів про ти власності (за наявності передбачених кримінальним законом підстав) та за ст. 270-1.

У разі, якщо для вирішення питання про те, чи втрачено внаслідок вчиненого діяння можливість використання майна за цільовим призначенням або наскільки зменшилась його цінність, потрібні спеціальні знання, необхідно призначати експертизу.

Неможливість експлуатації, порушення нормальною функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози характеризує ступінь знищення чи пошкодження таких об'єктів. Злочинним воно буде тоді, коли вони приведені у стан, а якому не можуть бути використані за цільовим призначенням або стають нездатними виконувати свої функції або ж виникає можливість цього. Зокрема, йдеться про необхідність відселення людей через загрозу обвалу житлового будинку, а якому внаслідок реконструкції зруйновані несучі стіни; вимкнення ліфта через пошкодження систем управління ним; припинення водопостачання у зв'язку з пошкодженням водопроводу. Проміжний наслідок вказаних дій може полягати як у реальній шкоді (припинення використання пошкоджених чи зруйнованих об'єктів), так і у створенні небезпеки – виникненні високої і реальної імовірності відповідних наслідків.

Створення небезпеки для миття чи здоров'я людей або майнове шкода у великому розмірі є ознакою складу простого виду кримінального правопорушення, передбаченого у ч. 1 ст. 270–1 КК України. Такі наслідки є похідними від знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, яке призвело або могло призвести до неможливості нормальної експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів. Закон виділяє два види наслідків, які відрізняються і за характером, і за змістом: це створенні небезпеки для людей або ж реальне заподіяння вказаної майнової шкоди.

Під створенням небезпеки щодо аналізованого складу злочину слід розуміти такі зміни у стані об'єктів, які унеможливлюють їх експлуатацію чи нормальне функціонування, коли виникає висока її реальна ймовірність загибелі хоча б однієї людини чи заподіяння шкоди здоров'ю. Ступінь імовірності визначається з урахуванням конкретних обставин справи – наявності людей на зруйнованих об'єктах, можливості їх евакуації, швидкості надходження повені тощо.

Майнова шкода як наслідок цього злочину характеризується: а) прямою дійсною шкодою (тобто, про неотримані доходи не йдеться), яка визначається з урахуванням вартості знищених чи пошкоджених об'єктів, розмірів витрат на їх відновлення, витрат на заміщення послуг (підвезення води, наймання житла для відселених мешканців, організація об'їзних шляхів); б) розміром.

Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, що в 300 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в особливо великих розмірах – якщо прямі збитки становлять суму, що в 1000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності та вчинила зазначене злочинне діяння.

Суб'єктивна сторона злочину передбачає як прямий умисел, так і змішану форму вини. Винний може умисно ставитись як до пошкодження так і до майнової шкоди в результаті пошкодження даних об'єктів, однак відкриття каналізаційного люку для того, щоб туди впала людина, потрібно кваліфікувати за наявності всіх належних обставин, наприклад, як злочин проти життя та здоров'я.

У разі знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ загальнонебезпечним способом винний передбачає, що він завдає чи може завдати фізичної шкоди людям, а так само знищити чи пошкодити майно інших фізичних чи юридичних осіб, крім майна, на яке вчинюється посягання, або може і повинен це передбачати.

Стосовно таких наслідків, як загибель людей чи інші тяжкі наслідки, психічне ставлення винної особи може характеризуватись як умисною, так і необережною формою вини. У разі, якщо внаслідок умисного знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом потерпілому з необережності було заподіяно смерть, вчинене слід кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 270–1 КК України.

Якщо ж винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання цих наслідків, його дії мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 270–1 КК України і відповідною частиною ст. 115 КК України.

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. ст. 364–369-2 КК України). Варто зазначити, що характерними ознаками корупційних кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є сукупність спеціалізованої наукової інформації, що включає в себе такі елементи: соціальну обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид кримінальних правопорушень; суспільну небезпечність певного виду кримінальних правопорушень; протиправність діяння та її місце у системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно-небезпечної поведінки; склад певного виду кримінальних правопорушень; суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення кримінальних правопорушень, що перебувають поза межами складу певного виду кримінальних правопорушень, але притаманні їх вчиненню; особу злочинця.

Зазвичай, такі протиправні діяння супроводжують різноманітні незаконні заволодіння коштами та майном, пов'язаним з веденням водопровідно-каналізаційної діяльності.

Так, *ОСОБА_1, працюючи згідно наказу №199-к від 21.10.2013 року начальником Іллічівської служби по ремонту і обслуговуванню водопровідних мереж і каналізації підприємства КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства» (ЄДРПОУ 03361508), будучи службовою особою, яка наділена адміністративно-господарськими та організаційно-розпорядчими повноваженнями, а саме, несе відповідальність за*

своєчасне та правильне оформлення документації тим самим склав та видав завідомо неправдиві офіційні документи, в які внесено завідомо не правдиві відомості щодо дії та ходу виконання договорів підряду на виконання робіт з капітального ремонту від ВНС «Мирний» в Іллічівському районі м. Маріуполя №53 від 25.11.2013 року, укладених між КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства» та ТОВ ВК «Будводоканал» по об'єкту «капітальний ремонт водогону ВНС «Мирний», а саме акти прийому передачі демонтованих матеріалів.

ОСОБА_1, будучи службовою особою, діючи умисно, з метою скоєння службового підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, зловживаючи своїм службовим становищем у 2014 році знаходячись в приміщенні бухгалтерії головного управління КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства», за адресою: м. Маріуполь, вул. Варганова, 7 підписав акт прийому-передачі демонтованих матеріалів за об'єктом «Капітальний ремонт водовода від ВНС «Мирний» до вул. Рівна в Іллічівському районі м. Маріуполя від 25.12.2013 року, та акт прийому передачі демонтованих матеріалів за об'єктом «Капітальний ремонт водовода від ВНС «Мирний», тобто підписав вказані акти, в яких були внесені завідомо неправдиві відомості, а саме підтвердив факт отримання згідно актів прийому – передачі демонтованих матеріалів: демонтованої труби діаметром 400 мм в кількості 120 пм., труби діам. 500 мм. в кількості 3000 пм., задвижки Ду 500 мм в кількості 6 шт., задвижки Ду 100 мм в кількості 2 ш., задвижки Ду 150 мм в кількості 1 шт., задвижки Ду 200 мм в кількості 1 шт., задвижки Ду 300 мм в кількості 1 шт., які фактично не були отримані КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства» 25.12.2013 року, хоча фактично вказані матеріали не приймав, до КП «Маріупольське виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства» вони не надходили [[31]188].

Таким чином, кримінальні правопорушення у сфері ВКГ – протиправні суспільно небезпечні діяння, що: посягають на суспільні відносини пов'язані з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням водних ресурсів та об'єктів водокористування, водопостачання, водовідведення; завдають шкоди комунальним відносинам, підґрунтям яких є охоронюваний законом інтерес громадян, суб'єктів господарювання і держави; вчиняються особами, які здійснюють водопровідно-каналізаційну діяльність, включені в систему комунальних відносин, або іншими особами, які формально перебувають поза сферою ВКГ, проте фактично здатні впливати на прийняття управлінських рішень; не мають насильницького спрямування, вчиняються переважно шляхом розкраданням з порушенням охорони надр, вод, морів, умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ВКГ та службових зловживань, основою яких зазвичай є корисна мета.

[31] Справа № 264/1833/15-к. Іллічівський районний суд міста Маріуполя Донецької області. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/72622136.

Кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, попри багатоплановість кримінально-правового змісту і кваліфікації, становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь, об'єднаних на основі таких спільних ознак:

по-перше, кримінальні правопорушення вчиняють суб'єкти, які є учасниками водопровідно-каналізаційних правовідносин (охоплює організаційні, проєктні, кошторисні роботи, а також взаємодію учасників з компетентними органами з приводу організації та здійснення водопровідно-каналізаційних робіт);

по-друге, кримінальні правопорушення, зокрема корупційного характеру, вчиняють особи у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності шляхом порушення норм і правил ведення ВКГ, а також представники державних інституцій під час реалізації дозвільних, тендерних, контрольно-наглядових та інших закріплених законодавством процедур;

по-третє, предметами (знаряддями) кримінальних правопорушень є матеріали, обладнання, техніка й інші активи, що використовуються у ВКГ;

по-четверте, сліди кримінально протиправних дій відображаються (фіксуються) у відповідних господарсько-фінансових документах, зокрема електронних;

по-п'яте, виявленню кримінальних правопорушень сприяє використання спеціальних знань, зокрема щодо бухгалтерського обліку, оподаткування, проходження тендерних процедур тощо, що обумовлює важливість фахової (цільової) працівників органів поліції.

Увесь масив способів вчинення таких кримінальних правопорушень варто розподілити на дві загальні групи: прості (учинені шляхом безпосереднього вчинення дій, які передбачені структурою однієї кримінально-правової норми) та складні (пов'язані з використанням влади, службового становища або службових повноважень і вчиненням інших (предикатних) кримінальних правопорушень). Складні кримінальні правопорушення у сфері ВКГ вчиняють здебільшого шляхом:

1) підроблення документів, які були засобами підготовки до вчинення основного кримінального правопорушення, що полягало в отриманні зразка оригіналу документа та/або його окремих реквізитів (кліше печаток чи зразків їх зображень, чистих бланків з відтисками печаток і підписами службових осіб суб'єктів службової діяльності та державних органів, бланків документів суворої звітності чи їх зразків. Залучення осіб з відповідними спеціальними навичками; виготовлення пробних копій документа або окреме виготовлення певних частин (реквізитів) документа. Підроблення електронного документа шляхом фальсифікації його обов'язкових реквізитів та електронного цифрового підпису, що дає змогу ідентифікувати автора електронного документа (34 % кримінальних проваджень);

2) порушення правил, умов водопостачання і водовідведення (20 %), що спричинили забруднення надр, вод, морів (агресивні експлуатаційні середовища в системах водовідведення; експлуатаційні та екологічні наслідки утворення сірководню в мережах водовідведення);

3) вивчення умов документообігу щодо процедури перевірки справжності документів, пов'язаних із суб'єктами службової діяльності (15 %).

3. ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА

Нормативно-правові. Нормативи якості води – встановлені (нормовані) значення показників якості води, що відповідають певним вимогам, при яких надійно захищається здоров'я людей, створюються сприятливі умови для водокористування, охорони води та екологічного благополуччя водного об'єкта. Вода, яка може використовуватись на господарсько-питні потреби, повинна відповідати діючим державним санітарним правилам і нормам України «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» (ДСанПіН 2.2.4-171-10. Основними показниками питної води є такі: органолептичні, фізико-хімічні, мікробіологічні, радіаційні, паразитологічні.

Системою водопостачання називають комплекс споруд для забезпечення водою всіх споживачів в межах населеного пункту або окремо розташованого підприємства. Системи водопостачання подають воду на господарсько-питні потреби населенню, тваринам в особистому, фермерському та громадському господарствах, різного типу підприємствам, для поливання територій у межах населеного пункту тощо. До основних в системі водопостачання належать споруди забирання води з джерела, поліпшення якості води, запасні й регулювальні місткості, водоводи і водопровідні мережі, споруди для підняття води, тобто насосні станції.

Схемою водопостачання називають взаємне розташування споруд системи водопостачання, зображене графічно. Фактори, що впливають на вибір схеми, такі: тип використаного джерела і якість води в ньому; вид споживачів та їхні вимоги до води; рельєф місцевості та розміри водоспоживання; розміщення споживачів на плані; продуктивність джерела і його відстань від споживачів; наявність штучних і природних перешкод для будівництва споруд; санітарні, місцеві й екологічні умови.

Однак, розгалуженість нормативно-правових актів (понад 100), які регулюють сферу ВКГ, зумовлює активізацію вчинення та приховування кримінальних правопорушень у цій сфері.

Корупція перетворилася на якісно новий соціальний феномен, у межах якого відбувається зрощування адміністративного ресурсу держави і принципів організації кримінального світу; витіснення організованих соціальних форм паралельною асоціальною формою «сірих зон права», зміщення меж дозволеного у бік низькоморальної мотивації злочинної поведінки, причому нерідко закріпленої в неоднозначних, суперечливих законодавчих, а іноді відверто лобістських правових актах. Особливої уваги заслуговують процеси, пов'язані з корупцією серед посадовців органів державної влади і управління, які реально формують економічну політику країни і мають у своєму розпорядженні можливості її корегування на користь окремих обраних осіб і кримінальних структур. Корупція, яка є засобом організованої злочинності, цілеспрямовано стимулюється і провокується нею. Нерідко важливі урядові рішення у сфері економіки, зокрема пов'язані з питаннями, що стосуються власності, руху капіталів, виділення великих кредитів, ліцензування,

інвестування тощо, приймаються в обхід встановленого порядку, вузьким колом осіб. Окремі посадовці, зловживаючи службовим становищем, сприяють недобросовісним, а часто сумнівним або пов'язаним із кримінальними структурами фірмам і організаціям в отриманні державних пільг і преференцій, передачі за безцінь великих державних підприємств. За безпосередньої участі корумпованих чиновників відбувається великомасштабне нецільове використання коштів державного бюджету в корисливих інтересах. Організована злочинність намагається фактично підмінити собою систему державних органів, а корупція створює для цього потрібні передумови, послаблюючи політичну волю держави, її здатність реально впливати на процеси в суспільстві й економіці країни. Масштаби корупції в системі державної служби і сфері господарських відносин досягли рівня, що реально загрожують інтересам безпеки держави і суспільства. Гостро постала проблема корупції в правоохоронних органах і збройних силах. Спостерігаються численні факти зловживання службовим становищем, сприяння за хабарі припиненню кримінального провадження, зрощення правоохоронних органів із кримінальними структурами, протиправна участь їх співробітників у підприємницькій діяльності, зокрема в незаконному обігу зброї та контрабандних операціях [[32], с. 40–50].

До головних нормативно-правових детермінантів ВКГ слід віднести: безсистемність та розгалуженість правових актів регулюючих сферу водовідведення, водопостачання, ЖКГ, ВКГ; порушення, обов'язкових до виконання норм законодавства, правил, інструкцій; підвищена залежність населення від працівників ЖКГ, особливо керуючого складу, а також низький рівень правосвідомості громадян; протиріччя, що містяться у кримінальному, водному, господарському та іншому законодавстві; невідповідність нормативно-правової бази щодо регулювання змісту й характеру «водопровідно-каналізаційних» послуг; відсутність чіткої і зваженої державної політики держави щодо протидії, яка б передбачала конкретні та дієві напрями недопущення вчинення правопорушень за напрямом розвитку громад та територій України.

Соціально-економічні. Як елементарний об'єкт тіньової господарської діяльності доцільно розглядати операції і паттерни (схеми, моделі, шаблони) економічної поведінки. Паттерн тіньової економічної діяльності – це сукупність взаємозалежних дій, спрямованих на одержання економічної вигоди і приховування значних параметрів діяльності. Його можна визначити також як стратегію або безліч стратегій такої діяльності. Паттерн включає як елементи тіньових операцій, так і протиправні (злочинні) дії. Він характеризується повторюваністю, стабільністю, наявністю стійкої структури, алгоритму. Характеризуючи цей аспект діяльності в кримінальній сфері, мова йде про схеми здійснення злочинів, специфічний «почерк», професіоналізм і т. п. [[33]].

[32] Бусол О. Ю., Ложкін В. Ю. Стан боротьби з контрабандою та порушенням митних правил в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*: наук.практ. журнал. 2008. № 18. С. 40–50.

[33] Зянько В. В. Тіньові доходи та шляхи їх зменшення в Україні. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2008. № 1. С. 92–93.

До операцій відносяться насамперед угоди (трансакції), а також облікові, розрахункові, інформаційні процедури. До інших дій можна віднести різні приховані угоди, організаційні, комунікативні, фізичні дії. Серед тіньових операцій у сфері ВКГ можна виділити:

а) господарські операції (технологічні, виробничі, трудові, маркетингові, ремонтні, операції по матеріально-технічному забезпеченню і ряд інших);

б) фінансові операції (розрахункові, кредитні, страхові);

в) облікові операції, пов'язані зі здійсненням бухгалтерського, управлінського, статистичного обліку економічної діяльності підприємств ВКГ.

Об'єктами тіньових економічних операцій є майнові і немайнові права, матеріальні, фінансові, людські, інформаційні й інші види економічних ресурси.

Стосовно діючої бази соціально-економічних інститутів тіньові дії й операції можуть носити подвійний характер:

а) зміцнення базових інститутів, забезпечення виконання ними функцій більш ефективним способом;

б) деформація, руйнування, посилення дисфункцій базових інститутів, їхнє використання в асоціальних і злочинних цілях.

Поширенню кримінальних правопорушень сприяє корислива складова, шляхом розкрадання коштів та їх подальша тінізація за допомогою підроблення документації (договори про повну матеріальну відповідальність, трудові договори, контракти (42 %); накази, розпорядження по підприємству (про преміювання, про призначення на посаду, про звільнення з посади, про надання права другого підпису бухгалтеру, про відрядження тощо) (28 %); договори з контрагентами (19 %); посадові, робочі інструкції (31 %); акти прийняття-передачі виконаних робіт, розрахунки витрат (23 %); журнали, зошити, книги складського обліку, обліку виконаних робіт, руху товарно-матеріальних цінностей, доходів і витрат (10 %); накладні – видаткові та товарно-транспортні та проектно-кошторисна документація, кошторисні розрахунки (15 %); товарні, фіскальні чеки, чеки на отримання паливно-мастильних матеріалів (6 %); збитки, перевитрати; недоотримання вигоди; затримка у часі платіжних коштів; невикористаний потенціал, тобто втрати ресурсів, потенціалу, темпів розвитку, рівня фінансової стійкості.

Організаційно-управлінські. Важливим чинником, що впливає на розвиток злочинності у сфері надання комунальних послуг, є те, що до сьогодні заходи, що вживалися органами державної влади і управління, як правило, відставали від динаміки змін кримінальної ситуації в країні, що, зрештою, не дозволило досягти реальних позитивних результатів у боротьбі зі злочинністю.

Варто наголосити також, що суттєвим зумовлюючим чинником є латентність, високий рівень якої сприяє самодетермінації та «удосконаленню» злочинної діяльності у цій сфері. Причинами цієї ситуації є: недооцінка працівниками правоохоронних органів суспільної небезпеки протиправних дій у сфері ВКГ, низька взаємодія прокуратури з іншими контролюючими та правоохоронними органами; помилки при визначенні юридичної сутності діянь та оцінки шкоди від їх вчинення, необґрунтовано широке застосування заходів

адміністративної відповідальності за вчинення посягань; недостатність сучасних засобів виявлення негативних змін на підприємствах ВКГ).

Технологічні фактори проявляються у порушенні вимог безпеки. Частота відмов у роботі каналізаційних мереж – порушення їх герметичності або пропускної здатності є різною для кожного матеріалу та зменшується в міру збільшення діаметра труб. Пошкоджуваність трубопроводів малих діаметрів (до 500 мм) внаслідок фізико-механічних впливів досягає 70 %.

Тільки в м. Харкові знос каналізаційних мереж становить 57–73 %, , що вимагає їх заміни та санації. Колектори діаметром 400-2000 мм (приблизно 350 км) – найбільш зношена частина й являє собою А всієї протяжності мережі (загальна протяжність каналізаційних мереж у м Харкові становить близько 1500 км). Особливу проблему становлять труби з залізобетону (23 %) та оглядові колодязі, які руйнуються в першу чергу через газову корозію. Каналізаційна мережа включає в себе приблизно 60000 оглядових колодязів. Більшість оглядових колодязів (80 %) виконані з залізобетонних кілець з діаметрами 800-2000 мм. Інші типи оглядових колодязів являють собою прямокутні конструкції, зроблені з цегли, бетонних елементів або залізобетону. Тунельні колектори також схильні до корозії, та близько 10-15 % мають руйнування залізобетонних конструкцій склепіння [34].

Питомі витрати на ремонт трубопроводів малих діаметрів відносно невеликі, хоча частота відмов є високою. Це пов’язано з тим, що пошкодження, викликані фізико-механічними діями, носять, як правило, локальний характер. Колектори великого діаметра мають частоту відмов набагато меншу, але вимагають значних економічних витрат на відновлення, оскільки корозійні пошкодження є масштабнішими. Під час аналізу аварій на каналізаційних мережах встановлено, що однією з причин руйнування труб є деформації основ під трубами, які викликані нерівномірними осіданнями ґрунтів. Ґрунт у природному стані може служити надійною основою для труб, заповнених водою, тому що їх маса не перевищує маси витісненої ними землі. Однак за своєю будовою ґрунти є неоднорідними – вони можуть бути сухими або насиченими водою. У разі порушення природної рівноваги ґрунтів глибокими виїмками, відкачуванням води або періодичними коливаннями напірного горизонту вони втрачають стійкість, набувають рухливості і можуть змінити щільність середовища, що оточує трубу. Рішення про тип основи під труби приймають враховуючи несучу здатність ґрунтів і фактичні навантаження.

На підставі даних обстежень каналізаційних трубопроводів виділяють чотири групи випадків аварійного пошкодження колекторів [35]:

– колектори, що відводять промислові стоки одночасно з господарсько-побутовими, що пошкоджені за 4-6 років після початку експлуатації до аварійного стану, внаслідок високої швидкості корозії бетону > 8 мм/рік;

– колектори, аварійне пошкодження яких настало за 7-20 років внаслідок корозії бетону їх стінок зі швидкістю 5-8 мм/рік. Термін служби цих колекторів

[34] Бригада О. В. Шляхи запобігання надзвичайним ситуаціям на бетонних спорудах водовідведення: монографія. Харків: ФОП Бровін О.В., 2022. 132 с.

[35] Іванов Ф. М., Дрозд Г. Я. Терміни придатності залізобетонних колекторів. *Проблеми життєдіяльності.* 2010. № 2. С. 25–26.

(господарсько-побутових і промислових стоків) залежить від товщини трубопроводу та режиму експлуатації;

– колектори для господарсько-побутових стоків, на яких аварійні ситуації відбувалися за умов експлуатації 8-22 років внаслідок середньої швидкості корозії 3-5 мм/рік. Таку різницю безаварійної експлуатації колекторів можна пояснити відмінностями якості бетону труб, а також ступенем заповнення колектора в процесі експлуатації;

– колектори великого діаметра з великою товщиною стінок і вентильованим простором над потоком рідини (зі зменшеною концентрацією сірководню в підсклепінному просторі), які пропрацювали безаварійно понад 30 років.

Незалежно від причин аварійного руйнування колекторів, можна зробити висновок, що терміни безаварійної служби залізобетонних каналізаційних трубопроводів дуже малі. З огляду на зростаючу довжину каналізаційних мереж, труднощі їх ремонту, відновлення та небезпеку забруднення навколишнього середовища стічними водами, необхідно забезпечити населені пункти надійними каналізаційними спорудами, розрахованими на безаварійну службу протягом десятків років (50 і більше). Для вирішення цього завдання необхідні зміни у проєктуванні, виготовленні, будівництві та експлуатації каналізаційних колекторів. Необхідно уточнити нормативи, від яких залежить термін служби залізобетону в даних умовах, їх надійність із точки зору захисту навколишнього середовища від забруднення стічними водами.

Експлуатація мереж водовідведення пов’язана з багатьма групами небезпечних факторів, що впливають на працівників підприємств водопровідно- каналізаційного господарства під час виконання ними ремонтних або експлуатаційних робіт на цих спорудах та навіть можуть призвести до надзвичайних ситуацій різного характеру. До таких факторів відносяться [[36]36]:

– ймовірність вибуху газів, що накопичуються в атмосфері каналізаційних колекторів, та, як наслідок – отримання опіків та травм;

– отруєння газами (сірководень, метан, аміак та ін.), нестача кисню;

– можливість падіння до колектора та отримання травм; небезпека змивами потужними потоками води в колекторах великих діаметрів;

– обвалення ґрунту під час виконання земляних робіт;

– загазованість колодязів, камер, колекторів і небезпека вибуху, опіків та отруєння персоналу;

– небезпека падіння й ударів під час відкриття та закриття кришки люків колодязів і при спуску в колодязі;

– можливість падіння різних предметів у відкриті люки на співробітників у колодязях;

– небезпека впливу потоку води на працюючих в колодязях і камерах, особливо в колодязях і колекторах великих діаметрів;

– небезпека обвалення ґрунту під час виконання земляних робіт;

– небезпека наїзду автотранспорту у процесі виконання робіт на вулиці;

[36] Державні санітарні норми та правила «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу». URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/z0472-14#Text

– санітарна небезпека при контакті зі стічною рідиною, яка містить патогенні мікроорганізми (стафілокок, віруси гепатиту, кишкову паличку, шигели, черевний тиф, різноманітні мікроміцети тощо);

– вогкість у колодязях і котлованах та ін.;

– підвищена вологість;

– психологічний фактор, що проявляється у людини, якщо вона працює у замкненому просторі.

Щороку із настанням весняно-літнього періоду в Україні і світі відбувається різке зростання рівня виробничого травматизму, у тому числі зі смертельним наслідком, на підприємствах ВКГ під час виконання робіт підвищеної небезпеки у колодязях, замкненому просторі та інших спорудах ВКГ.

До суб'єктивних факторів, що зумовлюють забруднення довкілля, варто віднести ще екологічне неуцтво і екологічний нігілізм. Спільним у них є нехтування знанням і використанням екологічних закономірностей у спілкуванні людини і навколишнього середовища – свого роду екологічний анархізм. Екологічне невігластво – небажання вивчати закони взаємозв'язку людини і навколишнього середовища; екологічний нігілізм – небажання керуватися цими законами, зневажливе до них ставлення. Нігіліст може і володіти знаннями цих законів, але ставитися зневажливо до їх застосування, ігнорувати їх в економічній діяльності. Екологічне невігластво і екологічний нігілізм в поєднанні зі споживчою психологією посідають визначальне місце серед проблем охорони довкілля від забруднення.

Низький рівень екологічної правосвідомості громадян як основну причину забруднення довкілля відзначили 18,9 % опитаних нами працівників природоохоронних і правоохоронних органів.

Таким чином, криміногенні фактори, що виступають як детермінанти досить чисельні, всебічні й зумовлені протиріччями в соціально-економічному становищі країни, а усі їх об'єднує загальний детермінаційний комплекс: війна, обмежене фінансування, неконтрольованість сектору ВКС в умовах воєнного стану та зрощування його з фіктивними підприємницькими і комерційними структурами; відсутність достатніх капітальних вкладень на утримання системи водопостачання та водовідведення протягом тривалого часу; низький рівень обслуговування та експлуатації мереж і інфраструктури водопостачання та водовідведення; високий коефіцієнт аварійності; корупційна реалізація програми капітальних інвестицій та інвестування з зовнішніх джерел; формування «тіньових» корисливих взаємовідносин поза межами службових повноважень; відсутність належного механізму ротації кадрів, низький рівень оплати праці та надання соціальних послуг; мінімізована правоохоронна діяльність за цим напрямом.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА

Відповідно до Правил технічної експлуатації систем водопостачання та каналізації населених пунктів України (1995 р.) встановлено порядок технічної експлуатації систем і споруд водопостачання та водовідведення міст та інших населених пунктів України. Такі Правила є обов'язковими для всіх суб'єктів господарювання, у тому числі юридичних осіб, що здійснюють технічну експлуатацію систем водопостачання та водовідведення, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності [37].

Технічна експлуатація систем водопостачання та водовідведення повинна забезпечувати безперебійну і надійну роботу всіх споруд при високих техніко-економічних і якісних показниках з урахуванням вимог охорони водойм від забруднення стічними водами і раціонального використання водних ресурсів. Для забезпечення безперебійної і економічної роботи систем водопостачання та водовідведення необхідні:

обслуговуючий персонал: висококваліфікований *технічний персонал*, який виконує вимоги посадових інструкцій, правил технічної експлуатації та охорони праці; підвищення кваліфікації *експлуатаційного* персоналу в інститутах та на факультетах підвищення кваліфікації, шляхом організації технічного навчання на підприємстві, обміну передовим досвідом тощо; перевіряти знання правил експлуатації і техніки безпеки працівниками і *інженерно-технічним* персоналом; організовувати належну *охорону* споруд і майна виробника; постійний контроль за якістю питної води згідно з Державними санітарними нормами та правилами «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» (ДСанПіН 2.2.4-171-10), затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12 травня 2010 року № 400, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 01 липня 2010 року за № 452/17747, санітарно-технічним станом водопровідних споруд і мереж та за розподілом води між споживачами в системі водопостачання (*контролюючий* персонал); розробка експлуатаційних та посадових інструкцій, оперативних схем управління, диспетчеризації, а також контроль якості і кількості виробничих стічних вод, що скидаються в міську каналізацію, а також якості локальної очистки на відомчих спорудах (*керівний* персонал);

диспетчерська служба, головне призначення такої служби полягає загальному оперативному керівництві експлуатацією систем водопостачання та водовідведення та додержання заданих режимів їх роботи покладається на диспетчерську службу виробника. До завдань диспетчерської служби входять:

– управління і керівництво експлуатацією систем водопостачання та водовідведення в цілому та окремими підприємствами і спорудами;

[37] Про затвердження Правил технічної експлуатації систем водопостачання та каналізації населених пунктів України: наказ Держжитлокомунгоспу України від 05.07.95 р. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-95#Text.

забезпечення нормальних режимів роботи систем водопостачання та водовідведення;

– контроль за проведенням аварійних робіт на мережах та спорудах;

– приймання заявок на ліквідацію пошкоджень та аварій, розподіл аварійних бригад, автотранспорту і механізмів;

– здійснення заходів щодо забезпечення найбільшої водовіддачі системи водопостачання в районі великої пожежі.

Склад, чисельність і кваліфікація персоналу визначається виробником (Водоканал) залежно від потужності та ступеня складності споруд, технологічних процесів з урахуванням обсягів роботи з обслуговування і ремонту діючих мереж і споруд. На підставі результатів вивчення кримінальних проваджень визначено, що злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, доцільно розподілити на дві категорії: особи, які беруть безпосередню участь у водопровідно-каналізаційній діяльності або її регулюванні (обслуговуючий, черговий, технічний, технологічний, фінансовий, охоронний, диспетчерський персонал та ін.); особи, які посягають на водопровідно-каналізаційні відносини «ззовні».

Соціально-демографічна характеристика особи злочинця. Вік. За період з 2014 по 2023 рр. не було зареєстровано жодної особи молодше 18 років. Це пояснюється тим, що дану категорію кримінальних правопорушень вчиняють тільки повнолітні особи. Найчастіше вчиняють особи у віці 30–39 років (25 %) та у віці 40–59 років (56 %). Такий розподіл можливо пояснити набуттям певної посади, трудового стажу, спеціальних навичок і досвіду роботи, а нерідко й певного спеціального звання, рангу, класу тощо. Найменшу ж кількість кримінальних правопорушень вчиняють особи у віці 60 років і старше (9 %). Це пояснюється, по-перше, статистичною залежністю: ця вікова група є відносно нечисленною серед посадових осіб ВКГ. По-друге, особи у такому віці мають більший життєвий досвід, досвід практичної роботи, який в тому числі зумовлює більш досконалі навички щодо вчинення та приховування кримінальних правопорушень.

Щодо такої вікової категорії як 18–29 років, то на цю вікову групу припадає близько 5 % всіх фактів кримінальних правопорушень у сфері ВКГ.

Таким чином, статевий розподіл кількості осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, свідчить про домінування осіб чоловічої статі (68 %), з яких переважну більшість становлять українці (72 %).

Певна рівновага статевого співвідношення обумовлена тим, що жінки наділені фінансовими (бухгалтер, начальник фінансового відділу), контрольними функціями (начальник складу, контролер).

Більшість злочинців відносно довго працювали на даному підприємстві й, таким чином, знали свої обов’язки, а також порядок зберігання, охорони та обліку матеріальних цінностей, руху документообігу тощо.

Якщо безпосередньо зупинитися на корупційній злочинності, то варто зазначити, що корупційні кримінальні правопорушення вчиняються переважно особами у віці 30 років і старше, що зумовлюється існуючими ієрархічними сходами в системі підприємств ВКГ, внаслідок чого значною мірою

ускладнюється зайняття відповідальної посади у меншому віці. Зайняття особою відповідної посади, що передбачає виконання певних владних повноважень, серед іншого також вимагає обов'язкової наявності однієї або декількох вищих освіт, а часом і стажу роботи. Корупційна злочинність поширена переважно в обласник ВКГ, що пояснюється пропорційною більшістю службових осіб низових ланок порівняно зі службовцями вищої категорії. Злочинна корупційна поведінка особи, як правило, є результатом поступової трансформації свідомості у напрямі відхилення особи від правомірного виконання наданих їй владних повноважень до їхнього неправомірного використання всупереч інтересам служби з метою досягнення особистих корисливих або інших цілей. Такі негативні зміни в особі пов'язуються з формуванням нової мотиваційно-ціннісної сфери людини, що уможливлює вчинення нею корупційних злочинів.

За вивченими кримінальними провадженнями безперервний трудовий стаж засуджених визначився таким чином: менше одного року – 15,4 %, від 1 до 3 років – 24 %, від 3 до 5 років – 9,4 %, вище 5 років – 36,7 %, не встановлено – 14,5 %. Тобто, варто наголосити на неодноразовому вчиненні кримінальних правопорушень у сфері ВКГ, але, з тих чи інших причин не були своєчасно встановлені.

За *сімейним станом*, переважна більшість засуджених на час вчинення кримінального правопорушення була одружена (68 %), розлучені становлять 20 %, неодружені – 12 %. Такий значний відсоток осіб, які перебували у шлюбі, пояснюється, по-перше, тим, що велика частина засуджених перебувала вже у достатньо зрілому віці. По-друге, хоча сім'я і розглядається багатьма кримінологами як важливий запобіжний захід, однак при вчиненні кримінальних правопорушень у сфері ВКГ роль сім'ї зводиться до мінімуму. Це обумовлюється тим, що одним із мотивостворюючих факторів вчинення таких злочинів є намагання покращити матеріальне становище сім'ї, яка також користується отриманими від вчинення кримінального протиправного діяння матеріальними благами. І, по-третє, сімейні відносини у таких більш міцні, тому що у 80,2 % засуджених були діти: у 44,4 % – одна дитина, у 31,8 % – дві дитини, у 4,0 % – три і більше. Лише 19,8 % не мали дітей.

Освіта. За даними, отриманими шляхом узагальнення кримінальних проваджень, з вищою освітою або базовою технічною освітою – 72 % розкрадачів, середню (загальну і спеціальну) – 66 %, неповну середню (8–9 класів) – 9,5 %. Але слід зазначити, що освіта сама по собі не гарантує високого рівня правосвідомості. За своїм освітянським рівнем, як і багатьма іншим ознаками особистості, злочинці ВКГ мало чим відрізняються від більшості працівників і службовців відповідних підприємств. Майже всі засуджені (93 %) займали посади, які відповідали їхній загальній і спеціальній освіті.

Кримінально-правова характеристика. Суспільну небезпечність та шкідливість протиправних діянь з боку працівників ВКГ недооцінювати не можна. Такий працівник покликаний сам стояти насторожі охорони ВКГ та

забезпечувати охорону вод, і тому вчинення з його боку будь-яких протиправних діянь становить підвищену загрозу для суспільства.

Особи, засуджені за злочини у сфері ВКГ – це, як правило, раніше не судимі особи (93 %), або, в окремих випадках, особи з погашеною судимістю (3 %); раніше судимі, з непогашеною судимістю, складають 4 % обвинувачених. Із зазначених 7 % раніше засуджених осіб, більшість (близько 5 %), не можна визнати злочинцями, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері ВКГ, оскільки вони не були такими й потрапили у вибірку тому, що вчинили такі діяння, як підкуп особи, яка надає водопровідні послуги або отримання незаконної винагороди службовцям.

За матеріалами вивчених кримінальних проваджень можна констатувати, що основними мотивами вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є такі: корисливі мотиви (1,3 %); важке матеріальне становище (10,2 %); не встановлено (18,4 %).

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дало можливість виділити такі форми корисливих та інших особистих мотивів у вчиненні злочинів державними службовцями:

1) «просте» (епізодичне) отримання вигоди, разової допомоги по знайомству, з родинного й іншого особистого мотиву, з іншої особистої зацікавленості;

2) злочинне «злиття» корумпованих зв’язків службових осіб ВКГ з комерційними та іншими структурами за загальне заступництво й потурання по службі, на основі взаємної допомоги в задоволенні інших особистих корисливих інтересів;

3) незаконний вплив окремих представників місцевих органів влади, вищих та інших контролюючих органів, впливових кіл, великих промислових структур й установ регіону, організованих злочинних формувань;

4) приховування, потурання кримінальним правопорушенням з боку вищих службових осіб щодо нижчих, із мотивів неправильно зрозумілих інтересів служби (збереження репутації, неправдивої благополучної звітності тощо).

Морально-психологічна характеристика. Даючи морально-психологічну характеристику осіб, які вчинили економічні злочини, слід зазначити, що для них притаманне підвищене почуття незалежності від нормативної системи, правовий нігілізм, орієнтація на задоволення своїх власних потреб і інтересів будь-якими засобами, чітке усвідомлення протиправності своїх діянь.

Варто звернути увагу, що кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ властивий груповий характер злочинної активності. Встановлено, що серед технологій учинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ переважають складні форми співучасті (71 %), зокрема створення організованих груп (39 %) та злочинних організацій (42 %) у формі водопровідно-каналізаційних підприємств. Кількість членів таких злочинних груп визначається відповідно до потреби в розподілі ролей з огляду на технологію конкретної злочинної діяльності у сфері водопостачання чи водовідведення. Формуються групи зазвичай з ініціативи організаторів (77 %). Особливістю злочинних організацій

є їх утворення способом «фінансових пірамід» під прикриттям легально створених суб'єктів господарювання, ієрархічна побудова, тривалий термін функціонування за незмінного складу вищих керівників і поетапного оновлення виконавців середньої та низової ланок. У 26 % випадків у злочинних схемах брали участь підставні особи як номінальні власники суб'єктів господарювання, секретарі й менеджери по роботі з клієнтами, які не були обізнані з планами організаторів, проте за разову винагороду (преміювання) або під приводом прийняття на роботу надавали відповідні послуги.

Серед численних типологій (класифікацій) злочинної поведінки у сфері ВКГ найбільш придатною для практичного використання визнано класифікацію, яка ґрунтується на службово-рольовій функції особи, у якій виділено такі групи злочинців:

1) особи з стажем роботи в галузі ЖКГ або галузях господарювання (як правило, вони є організаторами, створюють злочинні групи й схеми, розподіляють обов'язки між учасниками, розпоряджаються ввіреним майном й коштами);

2) особи підприємств «Водоканал», які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють правові дії;

3) особи, які надають юридичні послуги, що мають значення для підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень (нотаріуси, аудитори, ревізори);

4) особи наділені керівними повноваженнями підприємств ВКГ (директора, начальники, бухгалтери), які виконують окремі допоміжні функції, безпосередньо не беручи участі в злочинній схемі;

5) особи (фахівці), яких залучають для використання знань у галузі ВКГ (при тендерних закупівлях, оцінки майна, оцінки вартості робіт) або фінансових операцій (з метою фальсифікації документів, втручання в роботу комп'ютерних мереж тощо);

6) службові особи контролюючих і правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, які забезпечують прикриття протиправної діяльності.

Типологія особистості працівників ВКГ, які вчинили кримінальне правопорушення, за характером протиправності та ціннісних орієнтацій може бути вельми варіативною. За цим критерієм можна виділити такі типи злочинців:

корисливий – особи з корисливими мотивами, пов'язаними з ігноруванням права комунальної власності (неправомірна вигода, зловживання службовими повноваженнями, розкрадання шляхом зловживання службовим становищем та ін.);

негативний – особи з негативно-зневажливим ставленням до особи та її найважливіших конституційно закріплених благ (перевищення службових повноважень, поєднане з насильством; злочини проти конституційних прав громадян та ін.);

легковажний – особи з легковажно-безвідповідальним ставленням до своїх обов'язків та охоронюваних законом ВКГ (службова недбалість).

У структурі позитивно-корисливого типу можна виокремити два підтипи:

– *послідовно-корисливий*: послідовна і тривала кримінальна протиправна діяльність, з домінацією «корисливості» і «розбещеності», що поєднані витонченими і цинічними формами соціально однорідних корупційних дій. Найчастіше це досить досвідчені та послідовні організатори злочинних груп розкрадачів або їх активні учасники. Їх ставлення до вчиненого хоча і має ті чи інші психологічні відтінки, але все ж пов’язане, головним чином, із пошуками самовиправдання і морального обґрунтування своїх дій;

– *нейтрально-корисливий*: у структурі особи цих злочинців чимало позитивних рис і немає яскраво вираженої негативної, відверто корисливої домінанти злочинної поведінки. Найчастіше ці особи при вчинені протиправних дій керуються соціально-позитивними або нейтральними мотивами. До цієї категорії можна віднести працівників ВКГ, які вчинили кримінальне правопорушення, на їх думку, в інтересах свого підприємства; осіб, що не встояли перед спокусою отримати для себе значну матеріальну вигоду порівняно безпечним шляхом та ін.

5. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА

Однією з основних цілей Стратегії національної безпеки України визначено забезпечення якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки й оборони України. Окремим розділом Стратегії визначено основні заходи щодо забезпечення економічної безпеки.

Мінімізація запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання послуг населенню нажаль зумовлена розгалуженістю нормативно-правового забезпечення як самої діяльності по запобіганню кримінальним правопорушенням, так і в частині суб'єктів їх формування та реалізації, зокрема:

Водний кодекс (1995 р.) – завданням якого є регулювання правових відносин з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування;

Закон України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» (2002 р.) (зі змінами станом на 01.10.2023 р.), в якому надано поняття таких термінів виробництво питної води – забір води з джерел питного водопостачання та/або доведення її якості до вимог на питну воду; питна вода – вода, призначена для споживання людиною (водопровідна, фасована, з бюветів, пунктів розливу, шахтних колодязів та каптажів джерел), для використання споживачами для задоволення фізіологічних, санітарно-гігієнічних, побутових та господарських потреб, а також для виробництва продукції, що потребує її використання, склад якої за органолептичними, мікробіологічними, паразитологічними, хімічними, фізичними та радіаційними показниками відповідає гігієнічним вимогам. Питна вода не вважається харчовим продуктом в системі питного водопостачання та в пунктах відповідності якості питної води; водопровідна мережа – система трубопроводів, відповідних споруд та устаткування для розподілу і подачі питної води споживачам; джерело питного водопостачання – водний об'єкт, вода якого використовується для питного водопостачання після відповідної обробки або без неї та ін.;

Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (2017 р.) є елементом нормативно-правового забезпечення ВКГ, а його предметом –відносини, що виникають у процесі надання споживачам послуг з управління багатоквартирним будинком, постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, централізованого водовідведення та поводження з побутовими відходами, а також відносини, що виникають у

процесі надання послуг з постачання та розподілу електричної енергії і природного газу споживачам у житлових, садибних, садових, дачних будинках (ст. 2);

Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (2017 р.), зазначено, що оснащення будівель вузлами комерційного обліку та обладнанням інженерних систем для забезпечення такого обліку здійснюється відповідно до проектної документації з дотриманням будівельних норм і правил у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері житлово-комунального господарства. Таке оснащення та відповідна проектна документація не потребують видачі технічних умов та інших вимог до встановлення вузла комерційного обліку, погодження з державними органами, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами, операторами зовнішніх інженерних мереж, виконавцями комунальних послуг;

Правила користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України (2008 р.) є обов'язковими для всіх споживачів, які отримують послуги з централізованого водопостачання та централізованого водовідведення, та суб'єктів господарювання, що провадять господарську діяльність у сфері централізованого водопостачання та/або централізованого водовідведення та мають у власності, господарському віданні або оперативному управлінні об'єкти, системи централізованого питного водопостачання та централізованого водовідведення, і з якими суб'єктом господарювання укладено договір на отримання послуг з централізованого водопостачання та/або централізованого водовідведення (далі – виконавець послуги з централізованого водопостачання / централізованого водовідведення), замовників послуг з централізованого водопостачання та водовідведення;

Закони України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» та «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» на законодавчому рівні визначено основні форми управління багатоквартирним будинком, які можуть бути обрані за рішенням співвласників. Однією з найпоширеніших форм організації управління багатоквартирним будинком в практиці зарубіжних країн є створення об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ), яка дозволяє забезпечувати права співвласників на якісне обслуговування будинку та отримання ЖКП. В Україні створення ОСББ попри свої чисельні переваги та наявність спеціального закону не відбувається швидкими темпами. Серед основних чинників, які наразі впливають на прийняття рішення про створення ОСББ, є: майнові (застарілий житловий фонд, який вимагає суттєвих фінансових витрат на його оновлення, наявність великої заборгованості за ЖКП через низьку платоспроможність мешканців будинків; відсутність ефективних пільгових програм підтримки капітального ремонту будинків); організаційні (небажання співвласників багатоквартирного будинку брати відповідальність та брати участь у створенні та управлінні ОСББ);

інформаційні (недостатня поінформованість населення про переваги створення ОСББ; відсутність належного рівня знань щодо процедур створення та управління ОСББ) тощо;

Методика розподілу між споживачами обсягів спожитих у будівлі комунальних послуг (2018 р.), яка встановлює порядок визначення обсягів спожитої у будівлі теплової енергії на опалення житлових та нежитлових приміщень, які є самостійними об'єктами нерухомого майна, опалення місць загального користування, гаряче водопостачання (у разі обліку теплової енергії у гарячій воді), забезпечення функціонування внутрішньобудинкових систем опалення та гарячого водопостачання (за наявності циркуляції); обсягів холодної, гарячої води, витраченої на загальнобудинкові потреби; обсягів холодної та гарячої води, спожитої споживачами, приміщення яких не оснащені вузлами розподільного обліку; порядок розподілу обсягів спожитих комунальних послуг з постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання (далі – комунальні послуги), визначає вимоги до приладів-розподілювачів теплової енергії, поправкові коефіцієнти для розподілу обсягу спожитої теплової енергії між окремими споживачами у будівлях, оснащених вузлами комерційного обліку теплової енергії та/або гарячої, та/або холодної води, де налічуються два та більше споживачів та ін.

Тому розвиток водогосподарського комплексу України має відповідати сучасним соціально-економічним і екологічним вимогам. Екологічні вимоги до розвитку водогосподарського комплексу України мають забезпечувати охорону водоресурсних джерел, раціональне використання водних ресурсів, збереження біорізноманіття; підвищення безпеки при використанні токсичних хімічних речовин, вирішення проблеми відходів [[38], с. 49]. Економічні вимоги передбачають не тільки реалізацію заходів, спрямованих на вдосконалення територіально-галузевої структури і технологій водокористування; забезпечення якісною питною водою і збереження здоров'я населення; сприяння розвитку регіонів на засадах сталості; розбудову міжнародного співробітництва в галузі використання і охорони водного фонду, але й якісну та ефективну кримінологічну безпеку відповідної галузі господарства шляхом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водокористування.

До суб'єктів запобігання правопорушенням на об'єктах ВКГ віднесено органи загальнодержавного рівня (Кабінет Міністрів України, Мінрегіон України – суб'єкти формування та прийняття стратегічних рішень) та регіонального (підприємства централізованого питного водопостачання, централізованого водовідведення, підприємства водопровідної та каналізаційної мережі, підприємства питного водопостачання та централізованого водовідведення – суб'єкти реалізації), правоохоронні органи та громадськість (Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки, громадські організації – суб'єкти охорони).

[38] Благодарна Г. І. Водопостачання та водовідведення: конспект лекцій. Харків: ХНАМГ, 2019. 101 с.

Розглядаючи запобіжну діяльність у сфері ВКГ, можна виділити такі її специфічні ознаки:

1. Комплексність, яка знаходить свій вираз у двох формах:

– множинності суб'єктів запобігання, а саме загальнодержавних, природоохоронних, контролюючих, судових та правоохоронних органів, координована діяльність яких спрямована на охорону водного правопорядку. В умовах розбудови в Україні правової держави його охорона передбачає неухильне виконання всіма суб'єктами своїх обов'язків та суворе дотримання їх прав;

– різноманітності заходів, спрямованих на досягнення цілей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ.

2. Тісний взаємозв'язок регіонального та загальнодержавного аспекту цієї діяльності, адже спроби контролю ВКГ в окремому регіоні можуть мати лише обмежений та тимчасовий характер, наприклад, наслідки в одних областях країни неминуче відобразиться на стані довкілля інших регіонів.

3. Значні можливості успішного застосування заходів загальносоціального характеру для запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ.

Традиційно у кримінологічній літературі запобіжна діяльність розглядається як комплексне поняття, що охоплює:

– загальнодержавні заходи соціального, ідеологічного, культурно-виховного порядку, законодавчого, правового характеру, які поєднують методи переконання та примусу у процесі запобігання кримінальним правопорушенням;

– діяльність державних органів і громадських організацій, пов'язана з виявлення причин та умов вчинення кримінальних правопорушень і застосування заходів по їх усуненню, виявлення, розслідування, судового розгляду справ про кримінальні правопорушення, покарання злочинців, їх виправлення та перевиховання; а також здійснення інших заходів, обумовлених обставинами вчинення конкретних кримінальних правопорушень.

На нашу думку, наведені загальносоціальні заходи запобігання, хоча й не спрямовані на викоренення причин правопорушень у сфері ЖКГ, ВКГ, але сприяють вирішенню цього завдання шляхом утворення умов, які зменшують або нейтралізують вплив криміногенних факторів і тим самим закладають підвалини та формують можливості спеціально-кримінологічного запобігання, визначаючи його зміст і темпи зменшення кількості вчинених кримінальних правопорушень у сфері ВКГ.

З метою упорядкування діяльності суб'єктів на загальносоціальному рівні та визначення чітких заходів щодо охорони об'єктів ВКГ варто прийняти *План заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ на 2025–2030 рр.*, який буде спрямований на формування системи мінімізації впливу корупції, запобігання створенню та діяльності організованих груп й включає в себе такі напрями: інформаційне, аналітичне, контрольне та ревізійне забезпечення; моніторинг, аналіз змін характеру протиправних дій та їх причин на об'єктах ВКГ; обрання дієвих тактичних заходів впливу на

протиправні діяння з урахуванням військових, економічних, соціальних умов, стану ВКС, правоохоронних можливостей; вжиття заходів щодо мінімізації розкрадань, зловживань, необережних дій та ін.; шляхи залучення населення, громадських організацій і рухів; критична оцінка результатів роботи та коригування заходів; моніторинг прозорості прийнятих рішень, доходів та витрат керівних, відповідальних службових осіб; прозорість прийняття управлінських рішень.

У структурі запобігання злочинності за цільовим призначенням виділяють спеціально-кримінологічне запобігання, що охоплює сукупність заходів, спеціально спрямованих на усунення причин злочинності чи конкретних злочинних посягань. Здійснення такої діяльності потребує застосування спеціальних методів і засобів та відрізняється від загальносоціального запобігання саме спеціальним призначенням і цілеспрямованістю.

На шляху до вирішення головної, більш віддаленої мети, суб'єкт запобігання реалізує дві проміжні:

– по-перше, виявлення і усунення умов, які сприяють вчиненню кримінального проступку, що вимагають негайного усунення (не пов'язаних з особою підозрюваного, обвинуваченого);

– по-друге, виявлення та усунення всіх обставин, що сприяють даному кримінальному проступку.

Таким чином, спеціально-кримінологічні заходи спрямовані на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, що впливають на вчинення правопорушень у сфері ВКГ, недопущення реалізації злочинних намірів на стадії підготовки й недопущення небажаних наслідків, зокрема у сфері охорони довкілля. В умовах прихованості кримінальних правопорушень у сфері ВКГ, ефективним спеціально-кримінологічним напрямом запобігання є ОРД.

Одним із ефективних різновидів спеціально-кримінологічного запобігання у рамках ОРД є оперативно-розшукова профілактика.

Латентний (прихований) характер злочинної діяльності у сфері ВКГ зумовлює необхідність активних пошукових дій щодо виявлення кримінальних правопорушень. Створення в Україні правової держави вимагає застосування всіх необхідних заходів її захисту, що, своєю чергою, обумовлює необхідність науково-теоретичного обґрунтування пошукової діяльності підрозділів правоохоронних органів, до компетенції яких відноситься виявлення латентних кримінальних правопорушень. Виявлення кримінальних правопорушень є складним пошуковим процесом у діяльності правоохоронних органів. Цей процес можна розглядати не лише як спеціальну діяльність уповноважених підрозділів правоохоронних органів, оскільки така діяльність може бути складовою ходу досудового розслідування та здійснюватися як безпосередньо слідчим, так і спільними діями співробітників як слідчих, так оперативних підрозділів.

До головних суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ (про що свідчать факти участі їх у виявленні) слід віднести:

– прокурори (наявність повноважень − 98,3 %, ефективність реалізації цих повноважень – 9,6 %);

– слідчі (36 % і 6,3 %, відповідно); детективи (71,6 % та 7,9 %, відповідно);

– працівники оперативних підрозділів (95,4 % та 67,3 %, відповідно);

– працівники підрозділів правоохоронних органів, які не мають оперативно-розшукової або слідчої функції (10,2 % та 5,6 %, відповідно);

– працівники підрозділів у структурі правоохоронних органів, які забезпечують інформаційно-аналітичну функцію (70 % і 18,5 %, відповідно).

Розстановка сил запобігання здійснюється на наступних рівнях:

– розподіл компетенції між правоохоронними органами, яка частково передбачена КПК України (шляхом визначення підслідності за видом кримінальних правопорушень у сфері ВКГ за кожним правоохоронним органом), а також розподіл сфер (проти власності, довкілля, у сфері службової діяльності тощо) проведення оперативно-профілактичних заходів (що має бути здійснений на рівні міжвідомчого нормативного акта);

– розстановка сил слідчих та оперативних підрозділів усередині правоохоронного органу (такі, для яких виявлення кримінальних правопорушень певного виду є основною функцією; такі, для яких виявлення кримінальних правопорушень певного виду є похідною функцією, до функцій яких не відноситься виявлення певних видів кримінальних правопорушень, які виконують суттєво допоміжні функції).

Пошукова діяльність правоохоронних органів, як процес виявлення кримінальних правопорушень − це комплекс цілеспрямованих заходів, що вживаються для встановлення, здобування та накопичення відомостей, що містять нові, раніше не відомі дані, які мають значення для вирішення завдань у боротьбі зі злочинністю.

Серед опосередкованих суб’єктів:

– державні контролюючі органи (наявність повноважень – 36 %, ефективність їх реалізації – 26,7 %);

– населення, громадськість і ЗМІ, які ініціативно надають первинну інформацію (наявність повноважень – 7,3 %, ефективність їх реалізації – 33,3 %); негласні співробітники (наявність повноважень –92,7 %, ефективність їх реалізації – 66,3 %).

У ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992 р.) зазначено, що підрозділи, які здійснюють ОРД, зобов’язані в межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу ОРД, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного *виявлення і припинення злочинів* та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

Крім того, ст. 9 цього Закону передбачено, що під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятково тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою *виявлення,* попередження чи *припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину* та у

випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

Сутність оперативного обслуговування оперативними підрозділами сфери ВКГ визначається з огляду на:

– комплекс різних сил, засобів, заходів, які використовують оперативні підрозділи з метою збору, накопичення, аналізу оперативної інформації про обстановку на підприємствах, установах та організаціях, діяльність яких належить до сфери водокористування;

– ефективність управління оперативними підрозділами, які обслуговують сферу водокористування, з метою оптимального використання їх сил та засобів (прийняття керівним складом правильних рішень та діяльності оперативного складу);

– безперервність збору, аналізу, накопичення інформації, яка надходить з гласних та негласних джерел у сфері водокористування.

Основними складовими оперативного обслуговування об'єктів комунального господарювання є:

– вивчення стану збереження власності на об'єкті ВКГ;

– спостереження (стеження) за збереженням власності на об'єкті ВКГ з метою своєчасного реагування на негативні зміни оперативної обстановки, виявлення та усунення причин кримінальних правопорушень та умов, що їм сприяють, попередження, виявлення та забезпечення виявлення вчинених, крадіжок або розкрадань майна, що може призвести до екологічної катастрофи.

Одним із напрямів оперативно-розшукової профілактики є виявлення та припинення кримінальних правопорушень.

Виявлення «запускає» механізм реагування на вчинення протиправної дії. Лише після виявлення ознак кримінального правопорушення починається його припинення, розкриття та розслідування. *Припинення* – це засіб реагування, що полягає у нейтралізації умов для вчинення вже розпочатого кримінального правопорушення. У цьому контексті варто наголосити, що розкраданням у сфері ЖКГ властиві: прихований характер діяльності; латентність значної частини кримінальних правопорушень, вчинювана суб'єктами ЖКГ; криміногенна активність у поєднанні з конспіративністю протиправної поведінки; кримінальний динамізм, який сприяє швидкому пристосуванню до нових умов і протидії правоохоронних органів. Виявити таємну замасковану протиправну діяльність і забезпечити кримінальне переслідування винуватих без застосування сил та засобів ОРД неможливо або вкрай ускладнено. Тому, у межах спеціально-кримінологічного запобігання діяльність оперативних працівників є найбільш ефективною й спрямована на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень шляхом оперативного обслуговування об'єктів ВКГ з використанням гласних і негласних заходів впливу за напрямами:

інформаційно-розшуковий – виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинної діяльності, розшук осіб на основі отриманої оперативної інформації (суб'єкти вчинення, предмети (угоди; готівкові кошти; контрольні та ревізійні дані, банківські рахунки, товарно-транспортні накладні, ордери,

рахунки-фактури, накладні, платіжні доручення, печатки і штампи, факсиміле тощо) (84 %).

Основним елементом організації пошукової діяльності під час виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є інформаційно-аналітичний. Стосовно виявлення кримінальних правопорушень цей елемент має подвійне значення: з одного боку як елемент організації діяльності розглядається у вигляді оцінки криміногенної, оперативної обстановки у певній сфері діяльності або на об'єкті ВКГ і як оцінка слугує подальшій розстановці сил (суб'єктів пошукової діяльності) з метою виявлення кримінальних правопорушень та планування їх пошукової діяльності.

Такий напрям включає в себе інформаційно-аналітичне забезпечення як елемент організації запобіжної діяльності, який включає в себе: виокремлення джерел пошукової інформації (49 %); отримання первинної інформації (52 %); аналітичний пошук (18 %); кримінологічне прогнозування на основі інформації, підданої аналітичному опрацюванню (13 %); співставлення первинної інформації, результатів аналітичного пошуку та кримінологічного прогнозування (оцінка кримінологічної ситуації) (35 %);

Виявлення ознак кримінальних правопорушень припускає отримання і перевірку первинної інформації про осіб і факти, що становлять інтерес для правоохоронних органів, без будь-якого зв'язку з конкретними фактами з подальшим виділенням останніх із загальної маси (така форма застосовується для виявлення кримінального правопорушення за принципом «від злочинця до кримінального правопорушення»), а виявлення «фактових» кримінальних правопорушень – «інцидентів») припускає отримання та перевірку первинної інформації про осіб та факти, що становлять інтерес без будь-якого зв'язку з конкретною особою з подальшим виокремленням підозрюваної особи з широкого кола осіб, які потрапили до поля зору правоохоронних органів у процесі розслідування «фактового» кримінального правопорушення (така форма застосовується для виявлення кримінального правопорушення за принципом «від кримінального правопорушення до злочинця»).

Аналітичне забезпечення запобігання здійснюється шляхом застосування методів, які реалізуються шляхом обробки вже отриманої первинної інформації:

прогнозування – реалізується шляхом уявного створення майбутнього розвитку подій, в якому оперують категорично визначеною інформацією про наявну ситуацію (тактичними прийомами є визначення взаємозв'язку різних соціальних явищ, їх статистичної повторюваності, що дозволяє передбачати або настання конкретних подій, або декількох можливих значимих подій; прогнозування імовірних напрямків, об'єктів злочинного впливу та можливої ситуації, що може скластися; прогнозування можливої поведінки учасників організованої групи у процесі підготовки, вчинення та після вчинення кримінального правопорушення; прогнозування можливого поводження злочинців у певних умовах; прогнозування індивідуальної злочинної поведінки і дій;

передбачення – реалізується шляхом моделювання майбутнього розвитку подій, в якому оперують ймовірнісною структурою минулого досвіду на підставі

варіантного настання яких-небудь подій (тактичними прийомами є передбачення на: основі повторюваності тих чи інших явищ; на основі оцінки можливостей реалізації подій за аналогією або на основі специфіки об'єкта;

моделювання − це засіб встановлення особливостей функціонування сфери ВКГ, поведінки злочинця у таких умовах, вивчення і прогнозування основних тенденцій розвитку пошукової ситуації шляхом побудови чи вибору відповідних моделей з подальшим використанням отриманих результатів при розробці та реалізації запобіжних заходів (тактичним прийомами є аналітичне та предметне моделювання);

оперативно-перевірочний – визначення місць, де криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності проявів у часі та просторі, а також ознак, притаманних об'єктам зацікавленості правоохоронних органів; проведення оперативно-перевірочних заходів на об'єктах ВКГ у ході розслідування інших кримінальних правопорушень, а також підтвердження фактів діяльності організованих груп або злочинних організацій на об'єктах ВКГ, з продовженням на стадіях досудового слідства та судового розгляду кримінальних проваджень (53 %).

оперативно-взаємодіючий – проведення оперативно-профілактичних заходів спільно з контрольно-ревізійними управліннями (відділами) (25 %); оперативно-розшуковими підрозділами інших правоохоронних органів (33 %).

Залежно від завдань, які необхідно вирішити, оперативний працівник може обрати один із нижченаведених напрямів аналітичної діяльності, а саме:

– аналіз обстановки на об'єкті обслуговування, який здійснюється на підставі оцінки інформації за певний проміжок часу (тиждень, місяць, квартал, рік та ін.);

– комплексний аналіз обстановки у сфері ВКГ та ЖКГ в цілому. Відрізняється від попереднього тим, що аналізу піддається не однотипна, а різнохарактерна інформація. Найбільш часто такий аналіз використовується для поточного планування кримінологічної діяльності;

– вивчення окремих проблемних питань кримінологічної діяльності. Даний напрям використовується під час виникнення неординарних ситуацій;

– довгострокове порівняльне вивчення тенденцій розвитку злочинності по лінії обслуговування. Використовується в основному для вироблення заходів запобіжного характеру на тривалий період.

До алгоритму спеціально-кримінологічних дій у сфері ВКГ слід віднести:

1) закріплення працівника (працівників) за об'єктом обслуговування сфери ВКГ, а також закріплення завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням у функціональних обов'язках;

2) постійне вивчення, аналіз і оцінка обстановки у сфері ВКГ;

3) планування заходів щодо вжиття негайних запобіжних заходів, виходячи з кримінологічної оцінки обстановки та прогнозування її можливого розвитку;

4) реалізація запланованих кримінологічних заходів (розстановка сил і засобів згідно із існуючою обстановкою; взаємодія з іншими суб'єктами запобігання, контрольно-ревізійними управліннями та ін.);

5) безперервне накопичення, систематизація і документальне оформлення отриманої інформації, яка становить інтерес для організації належного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ;

6) організація контролю зі сторони керівництва та прийняття, за необхідності, відповідних управлінських рішень.

Обґрунтовуючи думку, що в основу класифікації сфер пошуку повинен бути покладений технологічний принцип, який будується на технології злочинної діяльності та технології виявлення її ознак і вважають, що більш ефективне виявлення ознак злочинної діяльності здійснюється за рахунок такого поняття, як:

– осередок злочинної діяльності (під яким необхідно розуміти визначені територіально або відомчо, за досягнутим злочинним результатом місця прикладення сил і засобів злочинцями;

– вузол злочинної діяльності (науковці визначають, що на відміну від осередку вузол має більш конкретне значення і розуміють під ним «місце, де найбільш часто проявляється один або декілька елементів злочинної діяльності певного злочинного угруповання» (вузлом може бути, яка-небудь одинична структура, яка відноситься до сфери прояву злочинної діяльності, яка має властивість притягувати злочинні інтереси. Вузол злочинної діяльності – основний носій інформації про кримінальне правопорушення, оскільки він пов’язує між собою членів та керівників злочинної діяльності, дозволяє визначити осередки, сфери її діяльності;

– підприємства ВКГ вчинення кримінальних правопорушень.

Таким чином, використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів у поєднанні зі здійсненням інших заходів створює реальні можливості для ефективного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ на різних стадіях вчинення.

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання слід віднести ті, які застосовуються залежно від: суб’єктів проведення (гласні та негласні); нормативного регулювання (нормативно врегульовані та неврегульовані); можливості використати отримані матеріали як докази (до початку кримінального провадження; під час кримінального провадження; після закінчення кримінального провадження); етапу запобіжного впливу (отримання первинної інформації про підготовлену кримінальну протиправну дію або вчинену); кримінологічної методики отримання інформації (прогнозування, планування, встановлення, розпізнання, ототожнення, індивідуалізація); тактики отримання інформації (монозаходи; комплексні заходи) та спрямовуються на особу злочинця (групу), їх поведінкові ознаки, порушення певних норм на підприємстві ВКГ, способи та етапність вчинення.

Нажаль реформування правоохоронної системи, зменшення кількості оперативних працівників, обумовило переорієнтацію правоохоронної діяльності − відмову від масових перевірок суб’єктів господарювання, проведення запобіжних операцій по відпрацюванню окремих сфер господарювання, профілактичних відпрацювань криміногенних об’єктів тощо. Зазначене викликало необхідність інтенсифікації пошукової роботи не за рахунок

кількості, а за рахунок якості. Пошукова діяльність повинна здійснюватися у зазделегідь визначених місцях сфери ВКГ, чітко «перекривати» об'єкти великих господарств, або місця діяльності осіб, які становлять інтерес для правоохоронних органів.

Також, у рамках спеціально-кримінологічних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ варто звернути увагу й на запобігання корупції.

Як свідчить практика запобігання корупції, на спеціально-кримінологічному рівні досить ефективними є заходи, що здійснюються у межах кримінологічної профілактики (випередження; обмеження; усунення; захисту). Така профілактика здійснюється за такими напрямами:

1) профілактика обмеження корупції передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають її поширенню серед потенційних суб'єктів корупції шляхом введення різноманітних обмежень у їхній діяльності та закріплення їх у нормативно-правових актах, що визначають їхній правий статус (до таких у Законі України «Про запобігання корупції», зокрема, віднесено: заборону зайняття підприємницькою діяльністю для державних службовців; отримання ними неправомірної вигоди; отримання подарунків на певну суму тощо);

2) профілактика усунення корупції полягає у такій діяльності суб'єктів її запобігання, яка послаблює або ліквідує негативні явища та процеси, що активізують злочинні прояви зазначеного суспільно небезпечного явища. Останні розрізняють залежно від соціального рівня суспільних відносин: від недоліків, зумовлених порушеннями функцій державних органів, господарюючих суб'єктів, громадських організацій, службових осіб і поведінкою громадян, кримінальних явищ та процесів, які охоплюють значну частину населення;

3) профілактика захисту від корупції передбачає вчинення таких заходів, що здійснюються з метою ліквідації її детермінант. До об'єктів профілактики захисту від корупції належать, з одного боку, засоби захисту та збереження державного і приватного майна, а, з іншого – правосвідомість потенційних злочинців.

У системі заходів запобігання корупції важливе значення мають й ті із них, що пов'язані з відверненням кримінальних правопорушень, а саме: від етапу формування злочинного наміру до початку виконання корупційного діяння.

Надзвичайно ефективними, як показує практика, є й заходи, що здійснюються у межах припинення корупції. Зазначеним видом запобіжної діяльності у силу її суто профілактичного спрямування (виявлення осіб, які здійснюють готування до вчинення корупційних злочинів, або намагаються безпосереднього його вчинити (замах на злочин), займаються оперативні підрозділи суб'єктів запобігання корупції. У цьому контексті виділяють:

а) заходи спонукання (здійснюються з метою досягнення відмови потенційного корупціонера від продовження злочинної діяльності);

б) заходи перестереження (обережності: застосовуються для того, щоб створити умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої корупційної діяльності);

в) заходи активного втручання (негайна реакція відповідних суб'єктів запобігання корупції у разі, якщо зволікання тягне за собою безпосереднє посягання).

Поряд із тим, варто визнати, що жоден запобіжний захід чи їх сукупність не досягнуть мети та в цілому бажаного результату у протидії корупції, якщо вони не будуть кореспондувати між собою та напрямами (видами) запобігання кримінальним правопорушенням, а також не матимуть системного характеру і впливу на особу корупціонера та детермінанти, що сприяють вчиненню зазначеного суспільно небезпечного діяння.

Виникнення професійної деформації у конкретному колективі ВКГ спричиняють такі групи чинників: специфічність професійної діяльності, постійні фізичні та психічні перевантаження, перевтома, негативні наслідки конфліктних й екстремальних ситуацій, які є небезпечними для життя та здоров'я, створюють дефіцит часу; недоліки в організації й керуванні діяльністю, гонитва за статистичними показниками; негативний вплив колег, що вчиняють службові злочини, виявляють формалізм і байдужість до людей і недбале ставлення до службових обов'язків; відсутність належного контролю з боку керівництва та безпосереднього керівника за діяльністю підлеглих; несприятливі побутові умови та стосунки у сім'ях; низький морально-психологічний рівень і небажання удосконалювати професійні якості, занижена самокритичність, переоцінка свого професійного досвіду; розгубленість, психологічна непідготовленість до роботи, відсутність навичок і вміння контролювати свою поведінку, бажання будь-яким способом зняти психологічне навантаження, неуважність, зловживання спиртними напоями; несприятливий морально-психологічний клімат у колективі, відсутність єдності інтересів особистості й усього колективу; невміння відокремлювати інтереси справи від інтересів кар'єри, відчуття власної винятковості; недосконалість чинного законодавства та відомчих нормативно-правових актів; відсутність юридичних гарантій, які б стримували державних службовців від виконання незаконних наказів і вказівок керівників; відсутність чітких економічних стимулів, «зрівнялівка» в оплаті праці, слабкість соціальних гарантій, недостатня матеріально-технічна забезпеченість.

За даними опитувань керівників окремих служб і підрозділів органів державної влади, до коренів професійної деформації, що спричиняють учинення службових кримінальних правопорушень, респонденти віднесли такі: формально-бюрократичні методи керівництва (зарозумілість, брутальність, чванливість, бездушне ставлення до підлеглих) – 58,3 %; попускання порушень службової дисципліни й фактів невиконання службового обов'язку (45,7 %); формалізм в оформленні документації (34,7 %); культивування керівництвом нашіптування й виказування (29,3 %); психологічно конфліктна атмосфера в колективі як постійна норма службових відносин (14,4 %); пріоритетна орієнтація в колективі на «антицінності» (наприклад, додатковий заробіток

понад усе) – 49,6 %; формування подвійної моралі (для «своїх» і «чужих») – 42 %; нерозбірливість у засобах («щоб досягти мети – всі засоби гарні») – 32,1 %; формування атмосфери кругової поруки (35,6 %); психологічна меншовартість окремих працівників через невміння адаптуватися до морального клімату, небажання наслідувати традиції і дотримуватись поведінкових норм службового колективу (11,4 %); «втома» від виконання службових обов'язків, що породжує байдужість до інтересів служби (52,3 %); неякісний підбір, підготовка й розстановка кадрів, поверхове вивчення кандидатів на службу в органи ВКГ, недосконаліть психологічної підготовки молодих працівників до службової діяльності, неефективність інституту наставництва (15,4 %) (додаток В). Формальне ставлення до останнього з перелічених напряму роботи з боку керівників кадрових підрозділів усіх рівнів виявляється вже до початку безпосереднього відбору кандидатів та прийому їх на службу. Ця програма має передбачати таку організацію набору, яка б рівномірно проводилась в усіх регіонах країни та була б доступною для всього населення, мала б мінімальний рівень документування, бюрократизації та використовувала б усі доступні методи інформування.

Таким чином, спеціально-кримінологічні заходи запобігання спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки – діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування, мета якої полягає у досягненні та підтримці соціально прийнятного рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів держави від злочинних посягань, у тому числі й об'єктів ВКГ.

7. ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА

До суб'єктів взаємодії слід віднести:

1) оперативні підрозділи усередині правоохоронного органу («гласні» та «негласні»). Така форма взаємодії регулюються низкою відомчих наказів, але вони містять гриф «таємно»;

2) оперативні працівники і слідчі всередині одного правоохоронного органу (процесуальні та організаційно-тактичні (непроцесуальні) форми);

3) підрозділи сектору безпеки, які не відносяться ні до оперативних підрозділів, ні до слідства (організаційно-управлінська форма взаємодії). Наприклад, в системі Національної поліції така взаємодія відбувається з рядом підрозділів: працівники превентивних підрозділів (дільничні офіцери), патрульної поліції, які можуть володіти окремими фактами протиправної діяльності зі скарг населення, працівників громадськості, патрулювання територій, заяв про крадіжки. Служба дільничних офіцерів поліції є перспективним і потенційно важливим джерелом отримання первинної пошукової інформації, що пов'язано з тим, що дільничні інспектори щодня спілкуються з населенням дільниць, які вони обслуговують, зустрічаються і розмовляють із керівниками підприємств, установ і навчальних закладів, проводять прийоми громадян, працюють зі своїми довіреними особами та отримують від них різного роду інформацію. У результаті цього дільничні офіцери поліції отримують значну кількість інформації про осіб, які проживають і працюють на закріплених за ними дільницях, у тому числі і про таких, котрі можуть стати на злочинний шлях, висловлюють злочинні наміри, підозрюються у підготовці чи вчиненні кримінальних правопорушень.

Така форма взаємодії врегульована тільки наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» (2017 р.), тобто законодавчо врегульовано тільки питання взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами, тоді як загальний нормативний акт щодо питання безпосередньої взаємодії оперативних підрозділів на етапі пошуку інформації та її фіксації відсутній, що є суттєвим недоліком. Крім того, питання взаємодії та координації спільних дій за різними напрямками діяльності врегульовано лише нормативними актами, які стосуються безпосередньо функціонального призначення та діяльності окремих підрозділів, у той же час нормативно визначеного єдиного механізму такої взаємодії не встановлено. Вказаний недолік є суттєвим та підлягає обов'язковому виправленню шляхом прийняття нормативного акта щодо організації взаємодії підрозділів кожного правоохоронного органу на етапах пошуку, фіксації та використання інформації.

До організаційно-тактичних (непроцесуальних) форм взаємодії також варто віднести: організацію і проведення запобіжних заходів (40,6 %); залучення співробітників відповідних підрозділів до забезпечення організаційних умов

проведення окремих запобіжних заходів (16,2 %); погоджене планування запобігання (25,1 %); взаємний обмін інформацією та спільне обговорення результатів проведення узгоджених заходів запобігання (14,2 %); обмін інформацією, одержаною в межах отриманої інформації або у рамках кримінального провадження між взаємодіючими суб'єктами (75,2 %);

До таких форм взаємодії відносяться:

– спільний аналіз і вивчення діяльності ВКГ під час запобігання кримінальним правопорушенням на території обслуговування (6,9 %);

– спільне планування роботи із запобігання кримінальним правопорушенням (8,3 %);

– взаємний обмін інформацією про підготовку і вчинення кримінальних правопорушень (6,9 %);

– узагальнення і обмін досвідом взаємодії під час вирішення оперативно-службових питань (8,3 %);

– проведення занять під час службової підготовки з навчання дільничних інспекторів тактиці пошуку інформації, методиці виявлення кримінальних правопорушень (3,3 %);

– правоохоронні органи (поліція, Бюро економічної безпеки, Національне антикорупційне бюро);

– правоохоронні органи з населенням і громадськими формуваннями; правоохоронні органи з контролюючими органами (при встановленні розрахунків витрат).

Основними ланцюгами взаємодії є:

– взаємодія з органами управління, в яких, виходячи з їхніх повноважень і завдань, може циркулювати первинна інформація про факти підготовки і вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ;

– взаємодія з державними органами, які здійснюють загальний фінансовий контроль і виконують окремі завдання, а також тими, що є контролюючими;

– непроцесуальна взаємодія з контролюючими органами, яка передбачає погодження з органом, в якому планується проведення позапланової ревізії чи перевірки строків її проведення та дати початку.

Контролюючі органи повинні самі бути зацікавлені в наданні інформації про вчинюване кримінальне правопорушення до правоохоронних органів, оскільки це має бути результатом та показником їх професійної діяльності.

Суттєвою відмінністю в частині запобігання кримінальним правопорушенням є взаємодія детективів НАБУ та детективів БЕБУ. Основною відмінністю, що відрізняє детектива від іншого суб'єкта досудового розслідування є його подвійна сутність: він водночас є суб'єктом запобігання кримінальним правопорушенням (тобто повинен здійснювати ряд заходів щодо виявлення та подальшої фіксації кримінальних правопорушень) та досудового розслідування. Це вносить певний дисбаланс у правоохоронну систему (оскільки всі інші правоохоронні органи, в складі яких є підрозділи, що мають право здійснювати ОРД, мають у своїй структурі слідчі та оперативні підрозділи як окремі суб'єкти ОРД та досудового розслідування) і вимагає постійного корегування Законів та підзаконних нормативних актів з врахуванням такої відмінності. Без сумнівів інститут детективів є більш прогресивним і відповідає

як сучасним вимогам системи кримінальної юстиції так і закордонному досвіду, але його впровадження суттєво впливає як на процеси зовнішньої взаємодії так і внутрішньої.

Головним структурним підрозділом у системі НАБУ щодо запобігання кримінальним правопорушенням є Управління аналітики та обробки інформації. Формами взаємодії є: здійснення заходів із збору інформації (даних), спрямованих на виявлення факту кримінальних правопорушень за завданням детектива (19,1 %); обробка та аналіз інформації (даних) на предмет виявлення ознак кримінальних правопорушень шляхом формування інформаційних та довідкових аналітичних матеріалів, необхідних для проведення запобіжних заходів, (32,3 %); розроблення рекомендацій щодо планування заходів запобігання (20,7 %); надання консультативної підтримки детективам (50,2 %); розробка, впровадження та використання способів, методів, інструментів збору, обробки та аналізу первинної інформації про кримінальне правопорушення (10,8 %).

Що стосується такої категорії взаємодії як взаємодія з контролюючими органами, то її форми залежать в основному від завдань. Контролюючі органи, які в процесі здійснення своїх повноважень стикаються з фактами кримінальних правопорушень можуть (а в окремих випадках зобов'язані) надавати до правоохоронних органів необхідну інформацію – така взаємодія врегульована нормативно між МВС та Міністерством юстиції, між НАБУ та Державною службою фінансового моніторингу.

До контролюючих органів у сфері ВКГ слід віднести такі: Рахункова палата України; Міністерство фінансів; Державна аудиторська служба; Державна казначейська служба (проведення перевірок та ревізій); Фонд державного майна України; Державна служба фінансового моніторингу.

Під час запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ, перед працівниками правоохоронних органів виникають питання пов'язані з обставинами, розв'язання яких потребує залучення неупереджених і незацікавлених в результатах осіб, які володіють спеціальними економічними, бухгалтерськими знаннями, відповідною кваліфікацією і навичками – спеціальними знаннями.

Ревізія – це форма фінансового контролю, що передбачає здійснення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами інспектування та полягає в документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю і проводиться у формі ревізії, яка має забезпечувати виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб (2006 р.).

Джерелами інформації, на підставі яких здійснюють ревізію, можуть бути:

– фінансово-водопровідно-каналізаційні документи;

– бухгалтерські звітності.

Таким чином, основним напрямом запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ є взаємодія правоохоронних та контрольно-ревізійних органів в частині встановлення розрахунку:

1) вартості основних фондів. Вартість основних фондів розраховується за вартістю будівель, споруд та обладнання перелічених в завданні;

2) поточних витрат. Річні поточні витрати системи водопостачання та водовідведення визначаються за встановленою формулою, а калькуляція річних поточних витрат складається по основним статтям: реагенти, електроенергія, теплова енергія, заробітна плата, амортизаційні відрахування, поточний ремонт та інші витрати;

– витрат на сировину і матеріали (реагенти). Враховуються витрати на всіх видів хімічних регентів та матеріалів, які використовуються в процесі очистки води, обробки осаду (коагулянти, підлужнюючі та підкислюючи регенти, фільтруюче завантаження фільтрів, знешкоджуючі реагенти, технічна вода для промивки осадів та фільтруючої тканини). Витрата реагентів в натуральних показниках приймається за завданням, вартість реагентів та матеріалів приймається за довідковими даними в сучасних цінах на хімічну продукцію;

– витрат на паливо і енергію на технологічні цілі. До цього напряму входять витрати на електроенергію, яка споживається основним технологічним устаткуванням. Розрахунок кількості енергії виконується на основі даних про потужність встановленого обладнання. Основним технологічним обладнанням, яке споживає електроенергію в системах водопостачання та водовідведення являються електродвигуни насосних агрегатів, вакуум – насоси, повітродувки, вентилятори, та інше обладнання, пов’язане з очисткою води або з обробкою осаду;

– витрат на основну і додаткову заробітну плату. Витрати на заробітну плату складаються із річного фонду основної і додаткової заробітної плати основних виробничих робочих. Річний фонд заробітної плати основних робочих визначається керуючись штатною кількістю робочих і тарифними ставками працюючих. На загальну величину основного фонду заробітної плати нараховується додаткова заробітна плата у розмірі 20 %-30 %;

– витрат на відрахування на соціальне страхування. Витрати на відрахування на соціальне страхування приймаються в розмірі 38 % від загального фонду оплати праці виробничих робочих. Сюди входять: 2,9 % – відрахування на соціальне страхування, 32 % – відрахування на пенсійне страхування, 2,1 % – відрахування на страхування на випадок безробіття, 1,0 % – відрахування на індивідуальне страхування від нещасливого випадку;

– витрат на утримання і експлуатацію устаткування. Визначається сума відрахувань на повне відновлення, капітальний ремонт та суми, яка необхідна на утримання основних фондів виробничого призначення. У цю статтю включаються: амортизаційні відрахування, витрати на утримання і експлуатацію виробничого і підйомно-транспортного устаткування в розмірі 10 %–30 % від амортизаційних відрахувань, витрати на ремонт, у розмірі 6 %-10 % від суми амортизаційних відрахувань; заробітна плата (основна, додаткова), а також відрахування на соціальне страхування допоміжних робочих, що обслуговують виробничий процес. Сума річних амортизаційних відрахувань визначається згідно обраного методу амортизації основних фондів (прямолінійного, податкового або зменшеної залишкової вартості). Первісна

вартість основних виробничих фондів приймається за завданням, залишкова вартість та передбачуваний термін експлуатації – визначається самостійно;

– загальновиробничих витрат. За завданням керівний склад ділянки зневоднення та утилізації осаду складається з майстра та начальника ділянки;

– річних поточних витрат та собівартості 1м^3 води, осаду;

– основних показників ефективності основних фондів і оборотних коштів. Розраховуються узагальнюючі показники, що характеризують рівень використання основних фондів та оборотних коштів;

– розмірів платежів за скид осаду; розміру відшкодування збитку; розміру загального економічного збитку, а також техніко-економічне обґрунтування заходів по охороні навколишнього середовища.

Таким чином, взаємодія правоохоронних органів в області боротьби зі злочинністю розглядається як правовий інститут, який достатньо детально регламентує права та обов'язки суб'єктів правоохоронної діяльності та їх посадових осіб. Завдання, принципи, форми та інші теоретичні та прикладні питання взаємодії правоохоронних органів у процесі виявлення кримінальних правопорушень піддавались всебічному, повному та об'єктивному дослідженню, результати яких відображені в низці літературних джерел. Але повноваження різних державних органів щодо безпосереднього виявлення кримінальних правопорушень викладаються у різних нормативних актах, часто не систематизовані і не отримали як необхідного аналізу і узагальнення, так і належної кодифікації (відповідно не уніфікована і сама практика).

До проблемних питань взаємодії під час виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ віднесено незацікавленість взаємодіючих суб'єктів (стосується правоохоронних органів) у результатах зовнішньої взаємодії, що пов'язано з відсутністю єдиної системи оцінки ефективності у вигляді відповідного показника роботи органу або підрозділу (46 %), а також відсутність: стратегії відносин щодо розвитку взаємодії між різними суб'єктами (33 %); координуючого органу з питань взаємодії у сфері ЖКГ (24 %); спільного нормативно-правового акту, положення якого б регулювали процедури зовнішньої взаємодії між різними суб'єктами (66 %); окремого нормативно-правового акту щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ЖКГ та який би регулював взаємодію в процесі такої діяльності (60 %) (зокрема, положення щодо обов'язку надавати первинну пошукову інформацію, реалізація якої не відноситься до компетенції підрозділу (який її отримав), іншим підрозділам за належністю); у правоохоронних і контролюючих органів окремого працівника, до функціональних обов'язків якого входила б організація систематичної взаємодії з іншими суб'єктами щодо запобігання кримінальним правопорушенням (66 %) (постійний моніторинг сфери ВКГ, з метою встановлення фактів протиправних дій й негайне реагування на них); в якості показника роботи суб'єкта кількості наданої первинної інформації, реалізація якої призвела до виявлення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ (80 %); державної системи заохочень громадян за повідомлення інформації, яка сприяла б виявленню кримінальних правопорушень (97 %).

ВИСНОВКИ

У методичних рекомендаціях запропоновано алгоритм запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ВКГ, зокрема:

1. Аналіз криміногенної обстановки засвідчує, що упродовж останніх років (2015–2021 рр.) кількість кримінальних протиправних діянь у ВКГ сфері залишається достатньо високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких в частині розмірів заподіяної ними шкоди – 19752 (у 2015 р. зареєстровано 1,8 тис. кримінальних правопорушень, 2016 р. – 2,2 тис., 2017 р. – 2,0 тис., 2018 р. – 2,5 тис., 2019 р. – 2,1 тис., 2020 р. – 2,4 тис., 2021 – 2,8 тис). Нажаль, облікувати кримінальні правопорушення у 2022 р. не виявляється можливим, а от у 2023 р. такий показник сягнув +31,2 % і становив 3,7 тис кримінальних правопорушень у сфері ВКГ. Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у сфері ВКГ переважають кримінально-протиправні посягання вчинені шляхом крадіжок (23 %), шахрайства (5 %), привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %), проти довкілля шляхом порушення охорони надр, вод і морів (14 %), умисне знищення або пошкодження об’єктів ВКГ (4 %). Однак, латентність кримінальних протиправних дій у сфері ВКГ складає близько 90 %.

У зв’язку з тривалим реформуванням комунальної галузі з надання публічних послуг, що проходить в умовах економічної нестабільності та воєнного стану спостерігається зростання кримінальних протиправних діянь вчинених особами, які займають службове становище на об’єктах ВКГ виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції (74 %). І хоча, кількість виявлених правоохоронцями України організованих груп і злочинних організацій скоротилася з 185 до 135 (–27,0 %), а в наступні роки зросла до 499, тобто в 3,7 раза порівняно з показником 2015 р. (особливо інтенсивне збільшення цього показника спостерігалося у 2017 р. (+54,4 %), 2018 р. (+37,1 %), 2020 р. (+28,7 %) та 2021 р. (+32,4 %)), керуючий персонал ВКГ (директор, заступник, бухгалтер, начальники дільниць та ін.) в умовах воєнного стану пристосовуються до системи функціонування ВКГ й контрольно-наглядових форм ревізійних органів, розширивши корупційні схеми шляхом удосконалення способів вчинення й приховування розкрадань, у тому числі з використанням «тіньових» схем, фіктивних підприємств тощо.

2. Серед кримінальних протиправних посягань у сфері ВКГ переважають загальні, а саме кримінальні правопорушення проти власності (75 %), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) (41 %), проти довкілля шляхом порушення охорони надр (ст. 240 КК України), вод (ст. 242 КК України) і моря (ст. 243 КК України), умисне знищення або пошкодження об’єктів ВКГ (ст. 270-1 КК України), а також предикатні-службові пов’язані з наданням послуг водопостачання і водовідведення (ст. 358, 361, 364–369-2 КК України). Характерним способом вчинення кримінальних правопорушень у сфері ВКГ є своєрідний зв’язок способу

підготовки, безпосереднього заволодіння майном та приховування кримінального правопорушення залежно від специфіки фінансово-господарської діяльності конкретного підприємства ВКГ. Незаконне одержання чи заволодіння коштами ВКГ у 74 % випадках вчиняється з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, а суб'єктами таких кримінальних протиправних діянь є службові особи ВКГ, які заради отримання неправомірної вигоди вдаються до підроблення документів. Майже в усіх випадках схеми з підробленням документів та подальшим розкраданням коштів тощо здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем.

Труби для будівництва каналізаційних мереж виготовляються з різних матеріалів, з урахуванням призначення трубопроводів, складу стічних і ґрунтових вод. Самопливні каналізаційні мережі укладають із керамічних, азбестоцементних і безнапірних залізобетонних труб, а колектори великих діаметрів – із залізобетонних труб або збірних залізобетонних елементів. Більшість каналізаційних трубопроводів та тунельних колекторів у промислових центрах України були побудовані в останні 40–50 років, а вибір матеріалів для будівництва (бетон та залізобетон) був обґрунтований фахівцями Держбуду СРСР, та передбачуваний термін служби не менш ніж 100 років (трубопроводи, виконані з бетону та залізобетону, складають близько 41 % всіх матеріалів, які використовуються для будівництва споруд водовідведення). Однак, бетонні каналізаційні трубопроводи та тунельні колектори виходять з ладу набагато раніше запланованого нормативного терміну служби – не 20-30 років, а 5-10, а в деяких випадках і раніше. У системах каналізації найбільш пошкодженими елементами є трубопроводи великих діаметрів, які виконані переважно з бетону та залізобетону.

Таким чином, кримінальні правопорушення вчинені у сфері ВКГ складають єдиний механізм й поєднані між собою (79 % кримінальних проваджень), позаяк кримінальні протиправні дії спрямовані на розкрадання об'єктів ВКГ сприяють порушенню правил охорони або використання надр, вод (ст. 240, 242 КК України), знищенню або пошкодженню об'єктів ВКГ (ст. 270-1 КК України) та ін.

3. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах ВКГ варто розглядати через встановлення факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності, проти довкілля у поєднанні зі службовими зловживаннями (корупційні діяння). Серед них виділено:

нормативно-правові (безсистемність та розгалуженість правових актів регулюючих сферу водовідведення, водопостачання, ЖКГ, ВКГ; порушення, обов'язкових до виконання норм законодавства, правил, інструкцій; підвищена залежність населення від працівників ЖКГ, особливо керуючого складу, а також низький рівень правосвідомості громадян; протиріччя, що містяться у кримінальному, водному, господарському та іншому законодавстві; невідповідність нормативно-правової бази щодо регулювання змісту й характеру «водопровідно-каналізаційних» послуг; відсутність чіткої і зваженої державної політики держави щодо протидії, яка б передбачала конкретні та

дієві напрями недопущення вчинення правопорушень за напрямом розвитку громад та територій України);

соціально-економічні (відмова від соціальної політики призвела до різкого падіння рівня соціальної захищеності й соціального забезпечення, а криза соціальної сфери сприяє появі загрози з боку соціально-економічних відносин у вигляді соціальної напруженості; суперечності між новими ринковими відносинами, які починають формуватися на засадах економічних механізмів регулювання водопровідно-комунальної системи, та залишками суто адміністративного управління економікою здійснюють достатній деструктивний вплив на кадрове ядро підприємств ВКГ, у той же час з мінімалізованим станом фінансування ЖКГ. Поширенню кримінальних правопорушень сприяє корислива складова, шляхом розкрадання коштів та їх подальша тінізація за допомогою підроблення документації (договори про повну матеріальну відповідальність, трудові договори, контракти (42 %); накази, розпорядження по підприємству (про преміювання, про призначення на посаду, про звільнення з посади, про надання права другого підпису бухгалтеру, про відрядження тощо) (28 %); договори з контрагентами (19 %); посадові, робочі інструкції (31 %); акти прийняття-передачі виконаних робіт, розрахунки витрат (23 %); журнали, зошити, книги складського обліку, обліку виконаних робіт, руху товарно-матеріальних цінностей, доходів і витрат (10 %); накладні – видаткові та товарно-транспортні та проектно-кошторисна документація, кошторисні розрахунки (15 %); товарні, фіскальні чеки, чеки на отримання паливно-мастильних матеріалів (6 %); збитки, перевитрати; недоотримання вигоди; затримка у часі платіжних коштів; невикористаний потенціал, тобто втрати ресурсів, потенціалу, темпів розвитку, рівня фінансової стійкості);

організаційно-управлінські (суттєвим зумовлюючим чинником є його латентність, високий рівень якої сприяє самодетермінації та «удосконаленню» злочинної діяльності у цій сфері. Причинами цієї ситуації є: недооцінка працівниками правоохоронних органів суспільної небезпеки протиправних дій у сфері ВКГ, низька взаємодія прокуратури з іншими контролюючими та правоохоронними органами; помилки при визначенні юридичної сутності діянь та оцінки шкоди від їх вчинення, необґрунтовано широке застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення посягань; недостатність сучасних засобів виявлення негативних змін на підприємствах ВКГ);

технічні (порушення вимог техніки безпеки, виконання робіт без оформлення нарядів-допусків; незабезпечення працівників засобами колективного та індивідуального захисту та/або невикористання їх працівниками під час виконання ними робіт підвищеної небезпеки; незабезпечення працівників засобами контролю повітряного середовища; низький рівень виробничої дисципліни, культури виробництва, безвідповідальність службових осіб та безпечність виконавців робіт підвищеної небезпеки).

4. Серед численних типологій (класифікацій) злочинної поведінки у сфері ВКГ найбільш придатною для практичного використання визнано класифікацію, яка ґрунтується на службово-рольовій функції особи, у якій виділено такі групи злочинців: 1) особи з стажем роботи в галузі ЖКГ або галузях господарювання

(як правило, вони є організаторами, створюють злочинні групи й схеми, розподіляють обов'язки між учасниками, розпоряджаються ввіреним майном й коштами); 2) особи підприємств «Водоканал», які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють правові дії з виокремленням корисливого (послідовно-корисливий, нейтрально-корисливий), негативного, легковажного типів; 3) особи, які надають юридичні послуги, що мають значення для підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень (нотаріуси, аудитори, ревізори); 4) особи наділені керівними повноваженнями підприємств ВКГ (директора, начальники, бухгалтери), які виконують окремі допоміжні функції, безпосередньо не беручи участі в злочинній схемі; 5) особи (фахівці), яких залучають для використання знань у галузі ВКГ (при тендерних закупівлях, оцінки майна, оцінки вартості робіт) або фінансових операцій (з метою фальсифікації документів, втручання в роботу комп'ютерних мереж тощо); 6) службові особи органів місцевого самоврядування, контролюючих і правоохоронних органів, які забезпечують прикриття протиправної діяльності.

5. На сьогодні законодавче забезпечення функціонування ВКГ є розгалуженим та включає в себе більш ніж 50 нормативно-правових актів (Водний кодекс (1995 р.); Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» та «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» (2001 р.), «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» (2002 р.), «Про житлово-комунальні послуги» (2017 р.); «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (2017 р.); Правила користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України (2008 р.), методика розподілу між споживачами обсягів спожитих у будівлі комунальних послуг (2018 р.) та ін.). Тому, збільшення кількості протиправних дій на об'єктах ВКГ зумовлено мінімізацією захисту таких стратегічних об'єктів, зокрема в частині запобігання правопорушенням й чітким розподілом компетенцій серед множинних суб'єктів забезпечення й охорони такої сфери.

До суб'єктів запобігання правопорушенням на об'єктах ВКГ віднесено органи загальнодержавного рівня (Кабінет Міністрів України, Мінрегіон України – суб'єкти формування та прийняття стратегічних рішень) та регіонального (підприємства централізованого питного водопостачання, централізованого водовідведення, підприємства водопровідної та каналізаційної мережі, підприємства питного водопостачання та централізованого водовідведення – суб'єкти реалізації), правоохоронні органи та громадськість (Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки, громадські організації – суб'єкти охорони).

З метою упорядкування діяльності суб'єктів на загальносоціальному рівні та визначення чітких заходів щодо охорони об'єктів ВКГ необхідно прийняти *План заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ на 2025–2030 рр.*, який спрямований на формування системи мінімізації впливу корупції, запобігання створенню та діяльності організованих груп й включає в себе такі напрями: інформаційне, аналітичне, контрольне та ревізійне забезпечення; моніторинг, аналіз змін характеру протиправних дій та їх причин на об'єктах ВКГ; обрання дієвих тактичних заходів впливу на

протиправні діяння з урахуванням військових, економічних, соціальних умов, стану ВКС, правоохоронних можливостей; вжиття заходів щодо мінімізації розкрадань, зловживань, необережних дій та ін.; шляхи залучення населення, громадських організацій і рухів; критична оцінка результатів роботи та коригування заходів; моніторинг прозорості прийнятих рішень, доходів та витрат керівних, відповідальних службових осіб; прозорість прийняття управлінських рішень.

У межах спеціально-кримінологічного запобігання варто виокремити оперативно-розшукову профілактику, яка спрямована на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень шляхом оперативного обслуговування об'єктів ВКГ з використанням гласних і негласних заходів впливу за напрямами: *інформаційно-розшуковий* – виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинної діяльності, розшук осіб на основі отриманої оперативної інформації (суб'єкти вчинення, предмети (угоди; готівкові кошти; контрольні та ревізійні дані, банківські рахунки, товарно-транспортні накладні, ордери, рахунки-фактури, накладні, платіжні доручення, печатки і штампи, факсиміле тощо) (84 %). Такий напрям включає в себе інформаційно-аналітичне забезпечення як елемент організації запобіжної діяльності, який включає в себе: виокремлення джерел пошукової інформації (49 %); отримання первинної інформації (52 %); аналітичний пошук (18 %); кримінологічне прогнозування на основі інформації, підданої аналітичному опрацюванню (13 %); співставлення первинної інформації, результатів аналітичного пошуку та кримінологічного прогнозування (оцінка кримінологічної ситуації) (35 %); *оперативно-перевірочний* – визначення місць, де криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності проявів у часі та просторі, а також ознак, притаманних об'єктам зацікавленості правоохоронних органів; проведення оперативно-перевірочних заходів на об'єктах ВКГ у ході розслідування інших кримінальних правопорушень, а також підтвердження фактів діяльності організованих груп або злочинних організацій на об'єктах ВКГ, з продовженням на стадіях досудового слідства та судового розгляду кримінальних проваджень (53 %); *оперативно-взаємодіючий* – проведення оперативно-профілактичних заходів спільно з контрольно-ревізійними управліннями (відділами) (25 %); оперативно-розшуковими підрозділами інших правоохоронних органів (33 %).

6. Основним напрямом запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах ВКГ є взаємодія правоохоронних та контрольно-ревізійних органів в частині встановлення розрахунку: вартості основних фондів; поточних витрат; витрат на сировину і матеріали (реагенти); витрат на паливо і енергію на технологічні цілі; витрат на основну і додаткову заробітну плату; витрат на відрахування на соціальне страхування; витрат на утримання і експлуатацію устаткування; загальновиробничих витрат; річних поточних витрат та собівартості 1м^3 води, осаду; основних показників ефективності основних фондів і оборотних коштів; розмірів платежів за скид осаду; розміру відшкодування збитку; розміру загального економічного збитку, а також техніко-економічне обґрунтування заходів по охороні навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благодарна Г. І. Водопостачання та водовідведення: конспект лекцій. Харків: ХНАМГ, 2019. 101 с.
2. Бригада О. В. Шляхи запобігання надзвичайним ситуаціям на бетонних спорудах водовідведення: монографія. Харків: ФОП Бровін О.В., 2022. 132 с.
3. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.
4. Водний кодекс України: Закон від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. Дата оновлення: 01.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text
5. Водні ресурси на рубежі XXI ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / за ред. акад. М. А. Хвесика. Київ: РВПС України НАН України, 2005. 564 с.
6. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2011. 120 с.
7. Гончаренко Д. Ф. Эксплуатация, ремонт и восстановление сетей водоотведении: монография. Харьков: Консум, 2008. 400 с.
8. Державні санітарні норми та правила «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу». URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/z0472-14#Text
9. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. Київ: Вид-во «ФОП Кандиба Т. П.», 2020. 424 с.
10. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 952 с. С. 849–852.
11. Економіка міського господарства: навч. посіб. / Т. П. Юр'єва, В. О. Костюк, В. А. Бардаков та ін. Харків: ХДАМГ, 2010. 672 с.
12. Економічна статистика. *Державна служба статистики*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua.
13. Запобігання корупції: підручник / Б. М. Головкін, В. Ф. Оболенцев, М. В. Романов та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2019. 296 с.
14. Іванов Ф. М., Дрозд Г. Я. Терміни придатності залізобетонних колекторів. *Проблеми життєдіяльності.* 2010. № 2. С. 25–26.
15. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 р. № 570. *Верховна Рада України: сайт.* URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17/paran4#n4
16. Каналізаційні тунелі: монографія / за заг. ред. Д. Ф. Гончаренка. Харків: Раритет України, 2018. 232 с.
17. Коваленко О. М., Паболков В. В., Шевченко Е. Ю. Програма розвитку КП «Водоканал» до 2026 року. Харків, 2012. 218 с.
18. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
19. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. У 2 т. 5 вид., допов. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

20. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського нац. ун-ту внутр. справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

21. Люлін В. О. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 3. С. 98–103

22. Люлін В. О. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. *Київський юридичний журнал*. 2023. № 4. С. 65–70.

23. Люлін В. О. Характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 312–316.

24. Мельник О. В., Поліщук Г. С., Левченко Ю. О. Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні: монографія. Київ: ТОВ «НВП» Інтерсервіс, 2014. 178 с.

25. Методика розподілу між споживачами обсягів спожитих у будівлі комунальних послуг: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 22.11.2018 р. № 315. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-18#Text

26. Методика фотометричного визначення заліза (III) та заліза (II) з сульфосаліциловою кислотою в стічних водах: КНД 211.1.4.040–95. Київ: Державна екологічна інспекція України, 2020. 12 с.

27. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін., за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

28. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. коментар / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернєя. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

29. Остапенко Я. С. Службове підроблення: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 245 с.

30. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 9 листоп. 2017 р. № 2189-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text.

31. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

32. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р. № 550. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-п.

33. Про затвердження Правил користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України: наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства від 27.06.2008 р. № 190. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0936-08#Text.

34. Про затвердження Правил технічної експлуатації систем водопостачання та каналізації населених пунктів України: наказ Держжитлокомунгоспу України від 05.07.95 р. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-95#Text.

35. Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання: Закон України від 22.06.2017 р. № 2119-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-19#Text.

36. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон від 29 листоп. 2001 р. № 2866-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text

37. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

38. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку: Закон від 14 трав. 2015 р. № 417-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text

39. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text

40. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення: Закон від 10.01.2002 р. № 2918-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text

41. Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика / під заг. ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. Б.М. Данилишина. Київ, 2007. 412 с.

42. Савицький А. Я. Правове регулювання цивільних відносин у сфері управління та обслуговування ОСББ: дис… докт. філософ.: 081 «Право». Одеса, 2022. 201 с.

43. Савранська Ю. О. Економіка водопровідно-каналізаційного господарства: розрахунково-графічна робота. Запоріжжя, 2012. 27 с. URL: https://studfile.net/preview/9195926.

44. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об’єктів житлово-комунального господарства: дис…канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 249 с

45. Сокол Л. М., Підліснюк В. В. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам. *Екологічна безпека*. 2019. № 7. Ч. 3. С. 49–55

46. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text

47. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

48. Сухорукова Т. Г., Клочко Ю. С. Оцінка стану водопровідно-каналізаційного господарства України. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2018. № 63. С. 53–59

49. Таран О. В. Розслідування злочинів, пов’язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці: монографія. Київ: «ДІА», 2012. 352 с.

50. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.

51. Федулова С. О. Економіка підприємств водопостачання та водовідведення: навч. посіб. / за ред. проф. О.А. Півоварова. Дніпро: ДВНЗ УДХТУ, 2017. 300 с.

52. Шубіна С. А. Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні: дис… докт. філос.: 081 – «Право». Київ, 2023. 271 с

53. Юрченко В. А., Бригада О. В. Ломоносова Л. В. Мікробіологічна корозія бетону у спорудах водовідведення. Біологія та валеологія: збірник наукових праць. 2002. Вип. 5. Харків: ХДПУ. С. 159–163.